Not: Bu makale basında yayınlanmıştır, kaynak ve aktarma için şunu yazın:

Zaza Dili'nin Tarihi Gelişimi. I. Uluslararası Zaza Dili Sempozyumu, 13-14 Mayıs 2011, Bingöl Üniversitesi Yay., Bingöl 2012, 111-142.

Bu ise bir internet yayınıdır.

Zaza Dili'nin Tarihi Gelişimi

Dr. Zülfü Selcan

1. İrani diller familyası ve sınıflandırılması
2. Zaza Dili'nin irani diller familyasındaki yeri
3. Tarihi fonoloji
4. Tarihi morfoloji
5. Zazaca'nın yeni irani dillerle karşılaştırılması
6. Asimilasyon politikası
6.1 Türkleştirme çabaları
6.2 Kürtleştirme çabaları
7. Zazaların demokratik hakları

1. İrani diller familyası ve sınıflandırılması

İrani diller familyası hintavrupa diller familyasının bir dalı olup hint ve diğer hindocermen dil familyalarıyla (cermen, romen, islav vd.) bir tarihi dil akrabalığı vardır.

İrani diller familyası toplam olarak 40 dilden ibarettir ve Zazaca da bunlardan biridir (Tablo 1).

Zaza Dili'nin yayılma alanı için bak harita 1, 2 ile 3, 4.

Tarihi döneme ait irani diller, indoarya ve diğer hindocermen dillerde olduğu gibi geleneksel olarak üç döneme ayrılır: *Eski iranca, Orta iranca, Yeni iranca.*

Eski irani diller: Yazılı belgeler (yazılışın başından MÖ. 4./3. yy'a kadar) sadece Avestçe ile Eski Farsça'dan vardır.

Med kıralları (MÖ. 625-550) kendi dilinde yazılı belge eseri bırakmamıştır. Medce, (Eski-)Partça, İskitçe ile Arahotça'nın otantik yazılı belgeleri yoktur ve sadece küçük çapta yan kaynaklarda bulunuyor (Schmitt, CLI, 86).

Avestçe, Zerdüşt'ün (MÖ. 6. yy.) konuştuğu ve Zerdüşt dininin kutsal kitaplarında kullanılan dildir. Avestçe iki gelişim kademesinden oluşuyor: En eski olanı, Zerdüşt tarafından söylenen onyedi türkümdeki ('*Gāϑā*') dil şekli, *Gāϑā*-Avestçesi'dir. *'Genç'-Avestçe,* farklı dönemlere ait diğer yazılı bölümlerdir (Hoffmann, HbO, 1).

Eski Farsa, Ahemanlı padişahlarının (MÖ. takr. 705-331) çiviyazılarında kullandığı ve çoğunlukla Elamca ve Babilce tercümesiyle beraber yazdığı dildir. Bu çiviyazılarının en meşhuru Bisutun'daki üç dilli Darius-Kitabesi'dir (MÖ. 521/520).

Yazılı belgeleri olan *Orta İrani diller* (MÖ. 4./3 yy.'dan MS. 8./9. yy.'a kadar) tarihi gelişim bakımından batı ve doğu grubuna ayrılır. Bunlar batıda Partça, Orta Farsça ve doğuda Sogdca, Harezmce, Sakça ve Baktrca'dırlar.

Yeni irani diller (MS. 8./9. yy.'dan sonra) çoktur ve günümüzde Doğu Anadolu'da, İran, Irak, Kafkasya, Afganistan, Pakistan ve Orta Asya ile diğer şark ülkelerinde konuşuluyor.

Tarihi gelişim bakımından irani diller doğu ve batı grubuna ayrılır, bunlar ise tekrar kuzey ve güney gruplarına bölünür. Buna göre Farsça güneybatı, Avestçe kuzey ve Medce de kuzeybatı dil grubuna aittirler. Avestçe kuzeybatıya ait olan Partça ile birçok ortak özelliklere sahip olmasıyla beraber bazı noktalarda doğu irani

dillerle benzerliği de vardır. Avestçe'nin doğu irani dillerine ait olduğu kesinlikle ispatlanamıyor, çünkü yer ve zamanla ilgili bilgi eksikliği bunu zorlaştırıyor (Schmitt, CLI, 27-28, 67-70, 84).

Partça, Partya bölgesinde (Horasan, Gorgan ve Güney Türkmenistan) konuşulan dildi ve Arsaklı padişahları (MÖ. 247 – MS. 224) tarafından saray dili olarak kabul edilmişti. Part dili Manihyacı'ların dini yazılarında belgelenmiştir fakat belgeli bir ön kademesi olmadığı gibi devamı da yoktur, yani yokolmuştur. Ahemanlı ve Part İmparatorluğu'nun resmi ve yönetim dili Aramca idi.

Orta Farsça Eski Farsça'dan türeyen ve Ahemanlı hakimiyetinin bitmesinden (MÖ. 331) sonra gelişen dildir. Sasanlı'ların hakimiyeti döneminde (MS. 224-641) Orta Farsça İran İmparatorluğu'nun resmi ve yönetim dili idi. Ayrıca Nasturi ve Manihya dininde de kullanılıp Orta Asya'daki Turfan'a ve Güney Hindistan'a kadar yayılmıştı (Sundermann, CLI, 114-137, 138-164).

Doğu-orta irani dillerinin özelliklerinden birisi, eski irani plozivleri **/b-, d-, g-/* nin frikativ **/β-, δ-, γ-/* ye (sog., har *β-, δ-, γ-*) dönüşüm yapması ve bazı kelimelerde son heceyi muhafaza etmesidir:

eir. **brātar-* 'kardeş' (av., ef. *brātar-*), sog. *βrāt,* har. *βr'd,* yag. *vırot*.

ilkir. **adzam* 'ben' (av. *azəm-*, ef. *adam-*), sog. *azu*, yag. *(man)*.

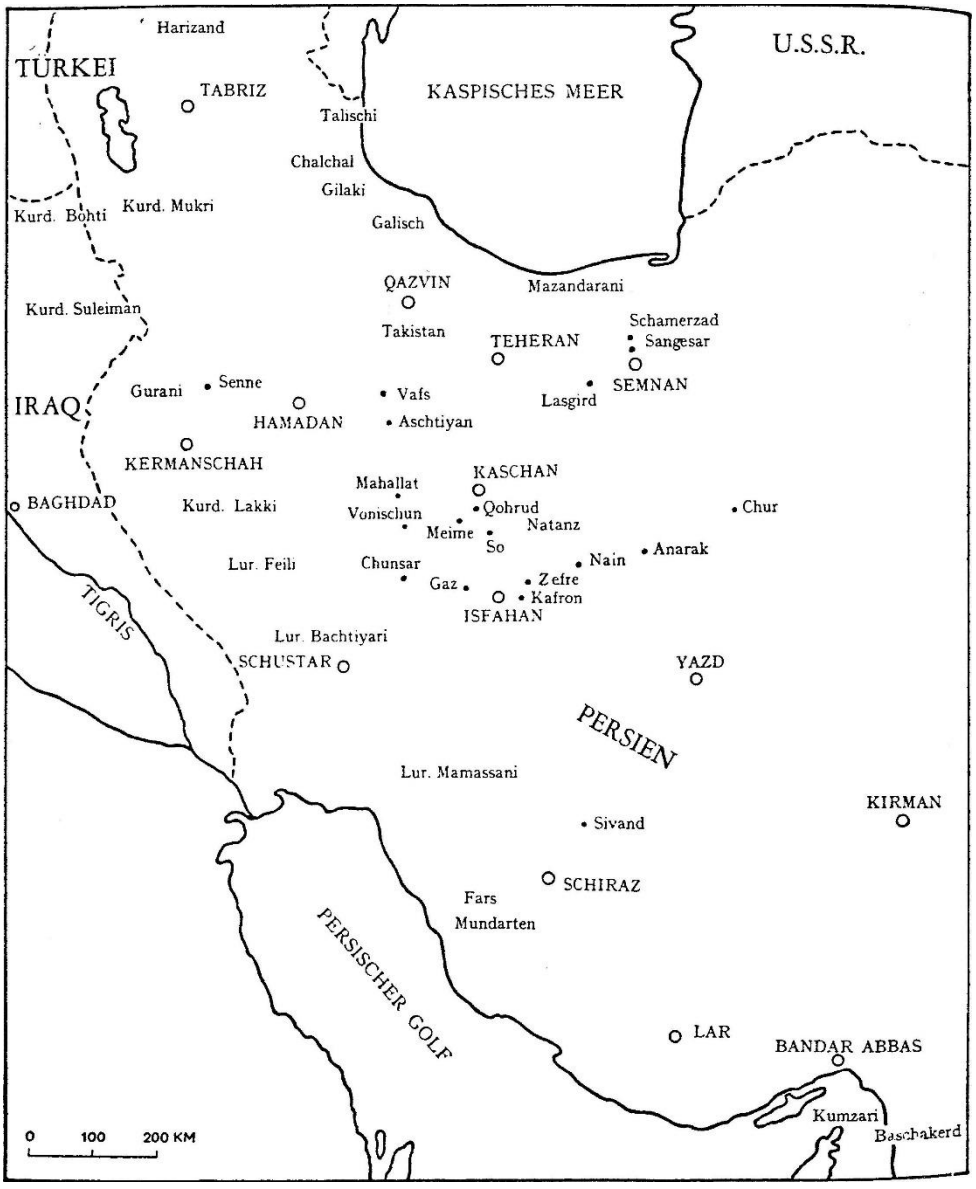

Harita 1: İrani dillerin yayılma alanı, batıda (Morgenstierne, HbO)

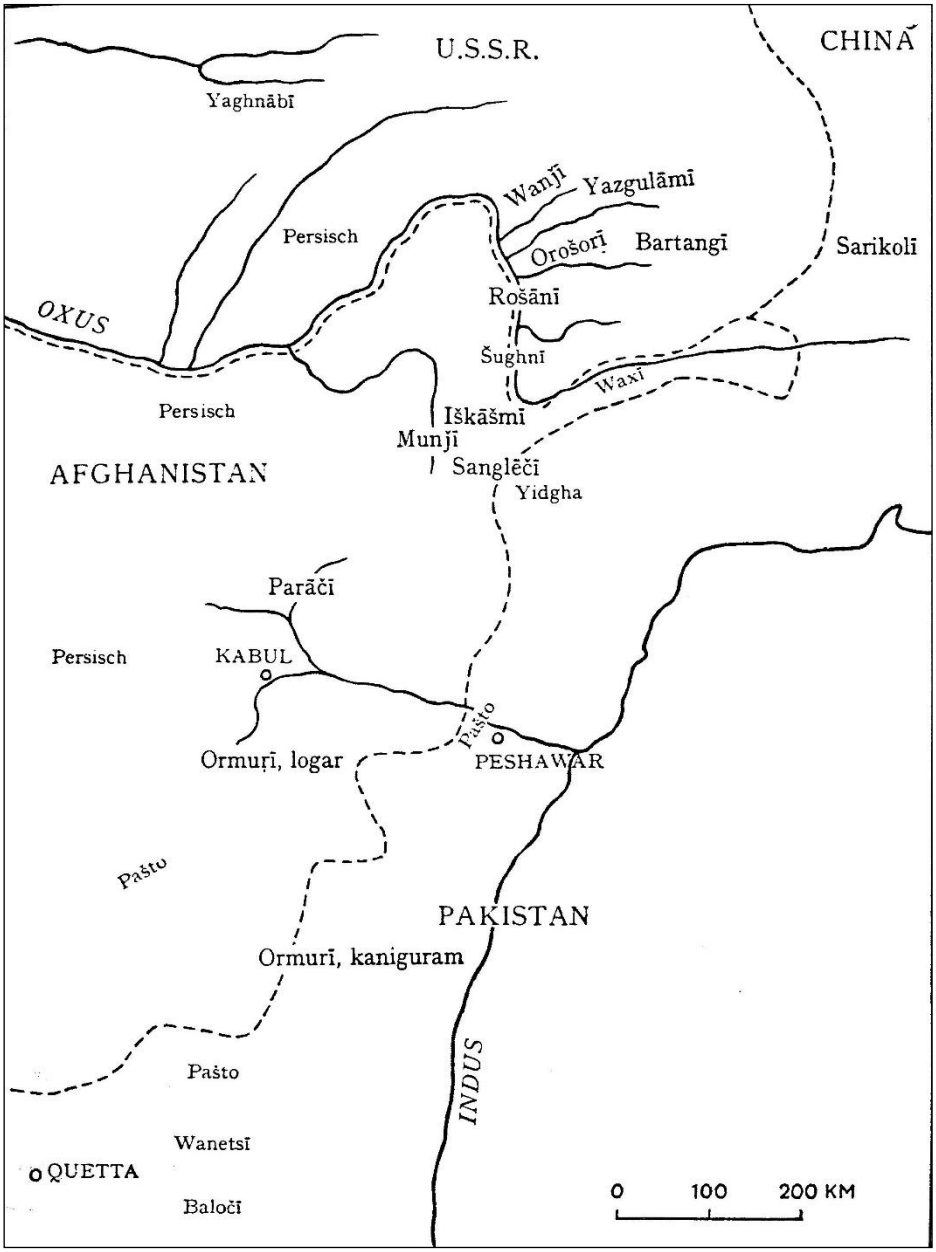

Harita 2: İrani dillerin yayılma alanı, doğuda (Morgenstierne, HbO)

Harita 3: Zaza Dili'nin yayılma alanı

Harita 4: Zaza Dili'nin yayılma alanı

2. Zazaca'nın irani diller familyasındaki yeri

Zazaca'nın bilimsel araştırılması 1856 da başlıyor ki bugün 155 yıllık geçmişi olan bir araştırma tarihine bakabiliriz. O dönemde Avrupa'da dillerin araştırılması ve dilbilimi temelinin atılması için yoğun girişimler yapılmaktaydı.

1856 yılında Rusya'nın Petersburg Bilimler Akademisi, şark dilleri üzerine bilgi edinmek amacıyla, Roslawl''da (Smolensk Eyaleti) bulunan savaş esirlerinden dil kayıtları yapması için Peter Lerch'i görevlendirmiştir.

P. Lerch onbir hafta (7. mart - 26. mayıs, bk. Lerch, Bericht) kendileriyle beraber kalmıştır. Lerch'in verdiği bilgiden anlaşıldığına göre aralarında enaz üç Zazaca konuşmacı vardı: Palu'nun *Kasan/Kaşan* köyünden gelme Hasan, *Hêni'*den gelme Ali ve adı verilmeyen bir *Dersim*'li (Bericht, 624).

Lerch'in başkaynağı *Zaza Hasan* dı. Palu'lu Hasan'dan kaydedilip yayınlanan *Zazaca Metinler* şundan oluşuyor: cümle listeleri, üç masal ve Zaza aşiretlerinin kavgaları. Kendisi ayrıca on Zazaca türkü kaydetmiştir (sekizi Hasan'dan, ikisi Ali'den)[1] fakat bunlar şimdiye kadar yayınlanmamıştır. Hadank'ın ima ettiğine göre P. Lerch'in III. Bölümü'nün basımı için o zamanlar akademideki yetkili Carl Salemann tarafından engellenmiştir.[2]

Lerch aynı zamanda metinlerden bir kelime listesi de hazırlamış (II, 191-214), fakat Zazaca'nın bir gramatik analizini yapmamıştır. *Zazaca metinleri* Rusça ve Almanca tercümesiyle Petersburg'da yayınlandı (1856, 1857-58).

Bu başlangıç döneminde Zazaca, Farsça ve Kurmancca üzerine küçük çaplı dil materyalının mevcut olmasına rağmen, eksik gramatik bilgilerden dolayı bu diller birbinden ayırdedilememişti. Bu nedenle Lerch, sözlüğe kaydedilen ve *–e, -i, –a* ile biten onbir dişil kelimenin gramatik cinsiyetini farketmemiştir: mesela *aşme* 'ay', *kerge* 'tavuk', *kardi* 'bıçak', *keina* 'kız', *manga* 'inek'.

Avusturyalı dilbilmci Friedrich Müller de (1864) Zazaca'nın gramatik cinsiyeti ayırdettiğini farketmemiştir. Ayrıca Zazaca ile Kurmancca'nın Farsça'nın birer lehçesi olduğunu sanmış, fakat bunun bir yanılgı olduğu sonra ortaya çıktı.

Diğer yandan F. Müller incelemesinde iki önemli tespitte bulunmuştur: birincisi Zazaca'nın Kurmancca ile Farsça'ya karşı daha eski olduğu ve ikincisi farklı bir tarihi dil gelişiminin bulunduğu, mesela eski irani baş *v*'nin Farsça ve Kurmancca'ya karşın Zazaca'da muhafaza edilmesidir.

Bu ise sonraları F. Spiegel (1871), W. Tomaschek (1887), W. Geiger (1891-1901), A. Socin (1901) gibi bilimciler tarafından diğer misallerle desteklenmiştir (Selcan G, 12 f).

Zaza Dili'nin diğer metinleri Alman arkeoloğu ve dilbilimcisi Albert von Le Coq tarafından yayınlandı. Le Coq Zazaca metinleri, Şam'da yaşayan ve Çermük'ten gelme Omar ibn Ali'den kaydetti (1901) ve 1903'te Berlin'de yayınladı. Kendisinin Zazaca metinleri bir kelime ve cümle listesi ile Almanca tercümeli kısa metinleri kapsamaktadır, fakat gramatik olarak incelenmemiştir.

P. Lerch ile A. von Le Coq'un çalışmalarından sonra üçüncü dilbilmci olarak O. Mann 1906 yılında Zaza bölgesine geldi, Siverek ve Elazığ'da Zazaca'dan dil kayıtları yaptı. Aynı zamanda ilk olarak Zazaca'nın gramatik yapısını inceledi. Gramatik analizinin sonucunu, Siverek'ten Prusya Bilimler Akademisi'ne gönderdiği 4. haziran 1906 tarihli mektubunda şöyle bildiriyor:

"Daha evvel de tarafimdan savunulan görüş tasdik edildi, yani Zazaca'nın hiç Kürtçe olmadığı (...).Turfan metinlerindeki Orta Farsça'nın kuzey lehçesinin tüm garip fiil çekimlerini burada Zazaca'da tekrar görüyorum."[3]

O. Mann mektuplarında yazdığına göre daha Siverek'te iken Dersim'e gitmeyi planlıyor:

(5. haziran 1906:) '*Harput, Hozat und Mazgerd'deki çalışmaların ön safhası olarak kendisinin derlediği kelimelerden istifade edebilirim. '*(30. haziran/4. temmuz 1906:) *„(...) iki üç hafta daha burada kalacağım; sonra Harput ve adı biraz kötüye çıkarılan Dersim'de daha az kalırım. ..."*[4]

---

1 P. Lerch, Bericht, S. 642.

2 O. Mann, K. Hadank: Kurdisch-Persische Forschungen, Bd. III/1, Berlin 1926, S. XXVI-XXVII.

3 O. Mann, Nachlaß in der Staatsbibliothek Berlin (W), Briefe; vgl. auch ebenda, Vortrag vom 4. Juli 1909 und 20. Jan. 1909, S. 11.

4 O. Mann, ebenda.

Mezre'den, bugünkü Elazığ'dan 1./2. August 1906 tarihinde şunu yazıyor:

'Gelecek Pazartesi 6. ağustosta yaban Dersim'e küçük bir seyahate girişeceğim, ençok 8 günlüğüne. Daha bilinmeyen bir çiviyazısı ile Zaza Dili içindir. (...)'

Fakat Fırat'tan atıyla beraber kelekle karşıya geçerken bir kaza geçiriyor ve dönmek zorunda kalıyor.

O. Mann *Dersim'*i görme amacına ulaşamadan Harput'u (Elazığ) terkedip Palu üzerinden Muş'a, oradan da İran ve Irak seyahatine devam edip dillerin kayıt ve analizini yaptı.

Doğu Anadolu, İran ve Irak'ta kaldığı toplam üç yıllık sürede birçok yeni irani dilin kayıt ve analizini gerçekleştirdi. Herşeyden önce Zazaca, Goranca ve Lurca'nın gramatik yapısını tanıdıktan sonra batı irani dillerin tarihi özellikleri açıklığa kavuştu ve bunları *Die Tâjîk-Mundarten der Provinz Fârs (1909)* [Fars Eyaletinin Tacik Ağızları] adlı eserinde kuzey ve güney grupları diye ayırdı.[5] O. Mann'ın attığı yeni batı irani dillerin tarihi sınıflandırma temeli iranistikte günümüze kadar halen geçerlidir.

O zamana kadar yanlış olarak sanıldığı gibi, Zazaca'nın katiyen Kürtçe olmadığını başta Mann bilimsel olarak ispat etti ve kuzeybatı diller grubuna dahil olduğunu ortaya koydu.[6] İncelemesinin verdiği sonuca göre aynı zamanda, o döneme kadar yine yanlış olarak 'Kürtçe' zannedilen Guranca ile Lurca'nın da bağımsız olduğu ortaya çıktı. Guranca kuzeybatı ve Lurca güneybatı dil grubuna aittir. O. Mann Kurmancca /Kırmancca, Soranca ile Mukri'ceyi birer bağımsız dil olarak, kuzeybatı dil grubunun (Zazaca vd.) yanında özel bir grup olarak sınıflandırdı (krş. Hadank, Boti und Êzädi, 1938, 5).

Mann'ın sınıflandırmasını 1921 de P. Tedesco devraldı, fakat K. Hadank'ın tenkid ettiği gibi, bu diller hakkkında bilgi sahibi olmadan ve açık bir gerekçe göstermeden, değiştirerek Kurmancca ile Soranca'yı da kuzeybatı dil grubuna kattı.[7]

Mann'ın ölümünden sonra (1917) Prusya Bilimler Akademisi Karl Hadank'ı onun eserini tamamlaması için görevlendirdi. Hadank Mann'ın dil kayıtlarını büyük titizlikle işledi ve 1932'de ilk Zazaca grameri yayınladı (398 s.). Böylece o zamana kadar araştımada ihmal edilen bu dilin layık değeri verildi. Zaza Bilimi'nin temelini atma ve uluslararası düzeyde kabul ettirme Alman bilimcileri Oskar Mann ile Karl Hadank'ın büyük hizmeti sayesindedir. Mann'ın küçük çaplı Zazaca metinleri Hadank'a yetmedi; Zazaca araştımasını genişletmek için daha zengin dil materyali elde etmeyi planlıyordu. Bu amaçla 1932'de Suriye ve Irak'ta Zazaca metinleri kaydetmek için bir bilimsel araştırma seyahatine girişti. Fakat yanlış bir kılavuzun tuzağına düştüğünü önceden bilemezdi: yani Zaza'lara karşı olan Kürt politikacısı Celadet Bedirhan'a rastlaması. Ancak bir zaman sonra bunun farkına varıyor ve not defterine şunu yazıyor:

'...Emir Zaza'ları Kürt sayıyor ve hepsini kürtleşmiş olarak görmek istiyor. ... benim Zazaca'ya bu kadar ilgi göstermem pek hoşuna gitmiyor.'[8]

Zaza Dili'nin dil tarihindeki yeri O. Mann'dan sonra (1906) K. Hadank (1926-32), P. Tedesco (1921), G. Morgenstierne (1958), I. M. Oranskij (1963), G. L. Windfuhr (1989), V. S. Rastorgueva (1990), J. Gippert (1996) ve diğer bilimciler tarafından incelenmiş ve aynen tespit edilmiştir.[9]

Zaza Dili'nin araştırma tarihinden, Selcan G, s. 12-45 te detaylı olarak bahsedilmektedir.

Kuzey Avestçe ile güney Eski Farsça arasındaki önemli ayrılıklar şunlardır: *z* : *d, h* : *s, b* : *d.*

eir. **dz (*av. *z* : ef. *d)* > of. *d* : prt. *z* > zz. *z*

eir. **dzānā-*, av. *zan-*, ef. *dan-* 'bilmek', of. *dān-*, prt. *zān-*, zz. *zan-*, *zanaene*, yf. *dān-, dānestan.*

---

5 O. Mann, Die Tâjîk-Mundarten der Provinz Fârs, Berlin 1909, S. XIII-XVI.

6 O. Mann, ebenda, S. XXIII, Fn. 1.

7 Hadank, Karl: Zur Klassifizierung westiranischer Sprachen, S. 37.

8 K. Hadank, Nachlaß, Staatsbibliothek Berlin (W), H 4,1, Seite i.

9 O. Mann/K. Hadank, Mundarten der Zāzā, Berlin 1932, 19-31; P. Tedesco, *Dialektologie der westiranischen Turfantexte*, in: Le Monde Oriental, Uppsala, 15.1921, 185-258, u.a.; G. Morgenstierne, *Neuiranische Sprachen*, in: Hanbuch der Orientalistik, Iranistik, 4.1958, 160, 162, 165-166, 175-176; I. M. Oranskij, Iranskie jazyki, Moskva 1963, franz. Üb. Les Langues Iraniennes, Paris 1977; V. S. Rastorgueva, Sravnitel'no-istoričeskaja grammatika zapadnoiranskich jazykov, Fonologija, Moskva 1990; G. L. Windfuhr, *Western Iranian Dialects*, in: Corpus Linguarum Iranicarum, Hg.: R. Schmitt, Wiesbaden 1989, 294-295; s. auch *New Iranian Languages:* Overview, ebenda, 246-250 und *New West Iranian*, ebenda, 251-262; J. Gippert, *Die historische Entwicklung der Zaza-Sprache*, in: Ware, Nr. 10, Nov. 1996, Frankfurt a. M., 148-154.

Eski irani **dzānā-* fiil kökü 'bilmek' kelimesi, Avestçe *zan-*, Eski Farsça *dan-*, av. *z* nin karşılığı ef. *d* dir.

Bu kuzey-güney ayrılığı olan *z-d* orta irani dönemde de devam ediyor: kuzeyli Partça'da *zān-* ve güneyli Orta Farsça'da *dan-*. Yeni irani dönemde bu tarihi dil karşıtlığı Zazaca'da *zan-*, *zanaene* ve Yeni Farsça'da *dān-*, *dānestan* da görülmektedir.

eir. **zṛdaia̯-* (av. *zərəδaya-*) 'kalp', of. *dil*, prt. *zirδ,* zz. *zeri,* yf. *dil.*

Burada kelimenin baş sesi Avestçe, Partça ve Zazaca *z-*, buna karşı Orta ve Yeni Farsça'da *d-* dir.

eir. **dzasta,* av. *zasta* 'el', ef. *dasta-*, of. *dast,* prt. *(dast),* zz. *(dest).*

Burada Avestçe'nin başsesi *z-* nin karşısında Eski Farsça *d-* duruyor. Orta irani dönemde Partça ve diğer diller kuzeyli **zast* yerine Orta Farsça'nın *dest* kelimesini ödünç alarak devam etmiştir.

Eski irani **adzam-* 'ben' kelimesi, Avestçe *azem-*, Eski Farsça *adam-*, av. *z* nin karşısında ef. *d* duruyor. Orta irani dönemde Partça'da *az* Orta Farsça *(man)* dır*;* zz. *ez,* yf. *(man)*. Bu misallerden çıkan sonuca göre Avestçe, Partça ve Zazaca *z*-Grubunu, buna karşı Eski, Orta ve Yeni Farsça da *d*-Grubunu oluşturuyor.

h : s

eir. **ϑr* : av. *ϑr* : ef. ç[10] : of. *s* : prt. *h* : zz. *h* : yf. *s*

eir. **ϑrayas* 'üç', av. *ϑraiiō-*, ef. *çitī̆a* 'üçüncü', of. *se*, prt. *hrē,* zz. *hirê,* yf. *si*

Eski irani **ϑrayas* 'üç' kelimesinde, Avestçe *ϑ* nin (*ϑ* İngilizce *th* gibidir) karşıtı Eski Farsça *ç* dir (*ç* nin sesi *s* gibidir). Orta irani kademede Partça'nın *hr* si karşısında Orta Farsça'nın *s* si durmaktadır. *h : s* ayrılığı orta irani dönemden yeni irani süreye kadar devam etmiştir: Zazaca *hirê,* Yeni Farsça *si.*

eir. **datsa,* av. *dasa-* 'on', ef. **daϑa*[11], of. *dah*, prt. *das,* zz. *des*, yf. *dah.*

Eski irani **datsa* 'on' kelimesinde Avestçe *s* nin Eski Farsça karşılığı *ϑ* dir. Orta irani dönemde Partça *s* nin Orta Farsça karşılığı *h* dir. *h : s* ayrılığı yeni irani dönemde de varlığını sürdürüyor: Zazaca *des,* Yeni Farsça *dah.*

eir. **puϑra,* av. *puϑra-* 'oğul', ef. *puça-*, of. *pus,* prt. *puhr,* (zz. *laz),* yf. *pus, pusar*

Eski irani **puϑra* 'oğul' kelimesinde, Avestçe *ϑ* nin karşısında Eski Farsça *ç* duruyor. Orta irani kademede Partça *h* nin Orta Farsça karşılığı *s* dir. *h : s* karşıtlığı yeni irani döneme kadar ilerledi: Yeni Farsça *pus, pusar.*

Zazaca *laz* 'oğul' Partça'daki karşılığından başka bir kökene sahiptir.

İlginç bir gelişme eski irani **dv* nin *d : *v, b* ye ayrılışıdır.

eir. **dv* : av. *duu* : ef. *duu̯* : of. *d* : prt. *b* : zz. *v, b*

eir. **dvar(a)-* 'kapı' : av. *duuar-* : ef. *duvara-* : of. *dar* : prt. *bar* : zz. KL *çê-ver/kê-ber*, GL *ber;* paš. *war,* yf. *dar,* krm. *der.*

Dikkate değer olan eski irani **dvar(a)-* 'kapı' kelimesidir; bunda eir. **dv-* orta irani safhada *d-* ile *v/b-* ye ayrılmıştır: Orta Farsça *dar* ve Partça *bar*. Orta irani *d : *v, b* karşıtlığı yeni irani dönemde devam etmiştir.

Burada Partça ile Zazaca *b*-grubunu oluştururken, Orta ve Yeni Farsça ise *d*-grubuna aittir. Bununla beraber Zazaca'nın varyantları *v-* ile *b-* yanyanadırlar: zz. KL *çê-ver/kê-ber,* GL *ber*.

Kuzey veya Dersim Lehçesi ile Çermik Zazaca'sında 'kapı', *kê/çê* 'ev' ile *ber/ver* in birleşimiyle ifade edilir: *çêver* (Selcan G, 244); *kê-ber, kê-ver* (Çermik: Le Coq, 80, Nr. 118, 88, 249; Pamukçu, 135); Güney Lehçesinin bir kesiminde (Palu, Siverek) sadece *ber* kullanılır (Tur Söz, 20; M-H Z, 150, 280).

---

[10] Das hier für das Altpersische benutzte */ç/* klingt nach Schmitt, CLI, 66, ähnlich wie [s]; sein genauer Lautwert läßt sich jedoch nicht bestimmen.

[11] ef. **daϑa* tritt nur in der elamischen Nebenüberlieferung auf: **daϑa-pati-* (Brandenstein, 116; Schmitt, CLI, 99). Das altpersische Fonem /*ϑ*/ wurde früher mit */Þ/* geschrieben: ef. *Þard-* 'Jahr'.

	Eski İran.	Avestçe	Eski Farsça	Orta Fa.	Part.	Zazaca	Yeni Farsça
	***dz**	***z**	***d**	***d**	***z**	***z**	***d**
bilmek	**dzānā-*	*zan-*	*dan-*	*dān-*	*zān-*	*zan-, zanaene*	*dān-, dānestan*
ben	**adzam-*	*azem-*	*adam-*	*(man)*	*az*	*ez*	*(man)*
kalp	**zrβdaiϑa-*	*zərəδaya-*	*-*	*dil*	*zirδ*	*zeri*	*dil*
el	**dzasta*	*zasta*	*dasta-*	*dast*	*(dast)*	*(dest)*	*dest*
	***ϑr**	***ϑr**	***ç**	***s**	***h**	***h**	***s**
üç	**ϑrayas*	*ϑraiiō-*	*çitt̆a* 'üçüncü'	*se*	*hrē*	*hirê*	*si*
on	**datsa*	*dasa-*	**daϑa*[12]	*dah*	*das*	*des*	*dah*
oğul	**puϑra*	*puϑra-*	*puça-*	*pus*	*puhr*	*(laz)*	*pus, pusar*
	***dv-**	***duu-**	***duu̯-**	***d**	***b**	***v, b**	***d**
kapı	**dvar(a)-*	*duuar-*	*duvara-*	*dar*	*bar*	*çêver/kêber, ber*	*dar*

Tablo 2: Kuzey ve güney dil gruplarında farklı ses gelişimi

İrani dillerin farklı tarihi gelişimi en açık olarak 'demek, söylemek, konuşmak' fiilinde izleniyor: eir. **vač-* (av. *vac-*, prt. *wāž-*, …) ile buna karşı eir. **gaub-* (ef. *gaub-*, of. *gōw-*) (Schmitt, CLI, 84; Boyce, 89, 42).

Burada Zazaca, eski kökleri muhafaza etmekle, Eski ve Orta Farsça'dan ziyade Avestçe ile Partça'ya yakındır: zz. *vatene* 'söylemek, konuşmak', *va(t)-* dgz.göv, *vaz-/važ-* ihtk.göv. Zazaca'da dili geçmiş zaman hem *va(t)-* gövdesiyle, hem de *vake* ile ifade edilir: *ey va/vat* ya da *ey vake* 'o *(e) söyledi*'. İhtimal ve emir kipi, ihtimal kipi gövdesi *vaz-* vasıtasıyla yapılır: *u ke vaz-o* 'o *(e)* söylerse', *vaz-e* 'söyle'.

Zazaca'nın kuzeyli Avestçe'ye yakınlığı ayrıca zz. *vake* 'söyledi', av. *vak-* 'söylemek' ile belgeleniyor (AiW. 1330).

Güneyli Yeni Farsça'da ise buna karşı 'söylemek, konuşmak' *goftan, guy-* şmz.göv. Burada Kurmancca *gotın, bêž-* ile biryanda güneyli dil grubuyla beraberdir, diğer yanda bundan ayrılıyor.

3. Tarihi Fonoloji

1. eir. **u̯-*

Eski irani başses **u̯-* (av. *v-*) Zazaca ile yeni irani dillerin bir kısmında değişmeden devam etmiştir ve bazı dillerde ise buna karşı */b-/*, kısmen */g-/* olarak gelişmiştir.[13]

[12] ef. **daϑa* tritt nur in der elamischen Nebenüberlieferung auf: **daϑa-pati-* (Brandenstein, 116; Schmitt, CLI, 99). Das altpersische Fonem /ϑ/ wurde früher mit */Þ/* geschrieben: ef. *Þard-* 'Jahr'.

[13] H. Hübschmann, Persische Studien, Straßburg 1895, S. 154-166; C. Salemann, *Mittelpersisch*, in: GdIPhI, 1901, S. 269; Morgenstierne, *Neuiranische Sprachen*, in: HbO, 159; Für die ausführliche Darstellung vgl. I. M. Oranskij, *Iranskie jazyki v istor.*, 1979, 162, 163.

Zazaca, Semnanca, Gūrānca gibi kuzeybatı dil grubu ile Hazar yöresindeki *Tātī, Tāleštī, Sālī, Gilakī (Lāhiǰānī), Harzanī*[14] dilleri[15] ve doğu irani dillerden *Paštoca*[16] ile sekiz Pāmir dili[17] için tipik olan, eski irani başses **u̯-* yi muhafaza etmesidir. Buna karşı Yeni Farsça'da, Kurmancca ile diğer bazı irani dillerde */b-/* veya */g-/* ye dönüşmüştür. Paračice'de kısmen *γ-* ve Balučice'de *gw-* olarak vardır.

Buna birkaç misal:

Eski İranca **vāta-* (Avestçe *vāta-* m) 'rüzgâr', Zazaca *va* m, Māzandarānca *vo(t),* Gilakca-Lh/Mò/Fr *vā,* Tālešce *vā,* Harzanca *vör,* Guranca *vā,* Sangesarca *ve,* Semnānca *va,* Yeni Farsça *bād,* Kurmancca *ba,* Soranca *ba,* Yaghnobca *vāt,* Paštoca *wô,* Šughnca *(šūj),* Paraççа *γā,* Balūççe *gwāt.*

Eski İranca **vṛka-* (Avestçe *vəhrka-* m) 'kurt', Zazaca *verg* m, Māzandarānca *verk,* Gilakca-Lh/Mò/Fr *verg,* Tālešce *varg,* Harzanca *vorg,* Guranca *wärg,* Sangesarca *varg,* Semnānca *verg,* Yeni Farsça *gorg,* Kurmancca *gur,* Soranca *gurg,* Yaghnobca *urk,* Paštoca *(lêva),* Šughnca *wūrǰ,* Paraççа *γurγ,* Balūççe *gwark.*

Bununla ilgili başka seçme misaller Tablo 3 und 4 te bulunmaktadır. Kelime karşılaştırmasından çıkan sonuca göre eir. **u̯-* yeni irani dillerde altı fonemle temsil edilmektedir:

eir. **u̯-* > yir. [*v-*], [*w-*], *b-*, *g-*, *ß-*, *gw-*. Zazaca *v*-grubuna aittir.

[*v-*]	zz. tāl. sangs. semn. harz. gil. māz. yagh.
[*w-*]	gur. šugh. paš. yagh.
b-	yf. krm. sor.
g-	yf. krm. sor. par.
ß-	par.
gw-	bal.

Özel bir durum şudur: av. *vas-* 'istemek' (ehi. *vaš-*), *ušta-* PPfP. (AiW 1381), zz. *was-*, *wast-* dgz.göv. Burada eir. **u̯-* (av. *v-*) > zz. *w-* [w-] gelişimi izlenmektedir. Buna göre orta irani belgeleri prt. *wxāz-*, *wxāštan* ile of. yf. *xwāh-, xwāstan* 'istemek' görüldüğü gibi başka bir kökene dayanıyor. Bkz. Tablo 5.

2. eir. **xu̯-, hu̯-*

Avestçe'de *x^{v}-*, *hv-* ve Eski Farsça'da *hv-* olarak bulunan (av. *x^{v}-*, *hv-*, ef. *hv-*) baştaki eir. **xu̯-*, *hu̯-*, yeni irani dillerde sekiz farklı fonemle temsil edilmektedir:

eir. **xu̯-*, *hu̯-* > yir. *w-*, *h-*, *f-*, *x-*, *xw-*, *xv-*, *ß-*, *gw-*.

Avestçe *x^{v}ar-* 'yemek' *şmd.z.göv, dgz.göv :* Zazaca *we(r-e)n-, werd* : Gūrāni *wär-, wärd* : Sivendce[18] *wär-, fārd* : Balūči *war-, warta* : Tālešçe *har-, hard* : Harzanca *han-, horcā* : Lurca-Giō *har-, hard* : Yeni Farsça[19] *xor-, xord* : Paraççа *xār-* : Paštoca *xor-, xwaṛəl* : Šughnca *xā-, furd* : Yaghnobca *xwar-, xōrt* : Osetçe *xvär-, xvard* : Sangesarca *xuor-, xorta* : Kurmancca *xw-, xwar* : Soranca *xw-, xward.*

Fonolojik karşıtlığı açık görülen birçok irani dilin belge kelimeleri Tablo 5 te sıralanmıştır. Tarihi dil gelişimi sonucu olarak ortaya çıkan ortak fonolojik özellik bakımından sekiz dil grubu oluşuyor ve Zazaca *w*-grubuna dahildir:

w-	zz. gur. siv. bal.
h-	zz. tāl. harz. lurGi.

---

[14] Yaḥyā Zokā, *Gūyīš-e 'Gälīn-Qayā' yā Harzandī,* in: FIZ, 1957 (1336 h. š), 51-92.

[15] Krş. Selcan G, 85.

[16] M. Lorenz, Lehrbuch des Pashto, Leipzig 1982; W. Geiger, *Die Sprache der Afghanen, das Pašto*, in: GIPhI, 2. Abt., 201-230; das */w/* des Pašto hat den Lautwert IPA [w].

[17] şmd.z.göv 'sehen': (Zaza *vin-/vên-*), Šighnī *win-*, Sariqoli *wein-*, Rošanī *wun-* Yazghulamī *win-*, Iškašmī *wen-*, Wakhī *win-*; Yidgha *wurg* 'Wolf', Sangličī *warf* 'Schnee', vgl. Geiger, *Die Pāmir-Dialekte,* in: GIPhI, 298 und J. Payne, *Pāmir Languages*, in: CLI, 436.

[18] Mann/Hadank, Die Mundarten von Khunsār, ..., Berlin 1926, S. 224, 226: Sivendi *fārdan* 'essen', *fārdim* 'ich aß', *farm* 'Schlaf', *fird* 'kurz, klein'.

[19] In der heutigen Schreibung des Persischen wird das anlautende eir. **xu̯-* (av. *x^{v}-*) durch <**-wx**> fortgesetzt, aber seine Lautung hat sich zu np. [x-] entwickelt.

f- šugh. siv. oss.
x- sangs. paš. par. šugh. yagh. tāl. yf. sor.
xw- paš. yagh. krm. sor.
xv- oss.
ß- paš.
qw- bal.

3. eir. **-m-*

Eski irani fonem **-m-* Zazaca'da, çoğu yeni batı-irani[20] ve doğu-irani[21] dillerde aynı kalmış, buna karşı Kurmancca'da düzenli olarak */-v-/* [v] ve Soranca'da */-w-/* [w] şeklinde gelişmiştir ve bu fark bir dil özelliğini ifade etmektedir;[22] az sayılan bazı hallerde Baluòçe[23] ile Vafsça'da[24] bir */-w-/* ve Lurca'da[25] bir */-v-/* bulunmaktadır*:*

Eski İranca **čašman-* (Avestçe *čašman-*) 'göz', Zazaca *çısm/çım*, Sangesarca *čašm,* Gūrānca *čäm*, Yeni Farsça *češm*, Kurmancca *çav*, Soranca *çāw*.

Eski İranca **nāman-* (Avestçe *nāman-*) 'ad', Zazaca *name*, Sangesarca *noum*, Semnani *nom*, Gūrānca *nām*, Yeni Farsça *nām*, Paštoca *num*, Kurmancca *nav*, Soranca *nāw*.

Tablo 6 (bk. a.) bu ilişkiyi ayrıca ondört kelime mukayesesiyle gösteriyor ve bundan üç dil gurubu meydana geliyor:

-m- zz. yf. sangs. sem. harz. gur. vd. yeni batı ile doğu irani diller
-v- krm. lurBx. kısmen
-w- sor. bal. kısmen vaf.

4. eir. **-r-*

Eski İranca'nın vokaller arasındaki *r* si Partça ve Zazaca'da aynı kalırken, Orta ile Yeni Farsça ve Kurmancca'da *l* ye dönüşmüş; Tablo 7 deki ilk dört belge bunu göstermektedir:

eir. **-r-* : av. *-r-* : of. *–l-* : prt. *–r-* : zz. *–ṙ/r-* : krm. *-l-* : yf. *-l-*

Burada dikkate değer olan Avestçe **āhūira-* m 'tanrı' kelimesidir (bk. ay. *ahura-*) ve Zazaca'da *wair* [wa'ir] KL 'rab, koruyan' (*din)*, güney varyantlarıyla *wayer* (Lerch II, 213), *wehar* m (M-H Z 303), *wıhêr* (Tod 268), *wahar* m GL (Tur Sö 296) şeklinde devam etmiştir.

av.**āhūira-*, *ahura-* m 'tanrı' : (prt. of. *xwādāy)* : zz. *wair* KL 'rab, koruyan, sahip', *wayer, wıhêr* GL*; (*: yf. *x^{v}adāy* : krm. *xwede)* : gur. *wäī, waī* (M-H G, 290).

	Avestçe	Part.	Orta Farsça	Zazaca	Yeni Fa.	Kurm.
kalp	*zərəδaya-* n	*zirδ*	*dil*	*zeṙi* f	*dıl*	*dıl*
yıl	*sarəd-*	*sār*	*sāl*	*seṙe* f	*sāl*	*sal*
kırk	*čaϑwarə-sant-*	*čafārast*[26]	*čehel*	*çewres*	*čehel*	*čıl*
şikâyet	*gərəzā-* f	--	*gilak*	*geṙe* m	*gilah*	*gıli*

Tablo 7: eir. **-r-* nin gelişimi

---

[20] 'Name': gur. *nāmä,* Mann/Hadank, 268; gil. *nōm*, māz. *nūm*, Geiger, GIPhI, 350; harz. *zımıstun* 'Winter' und *nim* 'halb', Zokā, 52-92.

[21] 'Name': *nūm* paš. šugh.s, *nām* orm. par. yidgh. sangl. (Morgenstierne, IIFL, 1938); oss. *nom*, Thordarson, CLI, 460; paš. *num*, Lorenz, 297.

[22] Krş. a. Oranskij, 1979, 172, 2.: eir. *-m- > v/w:* krm. *nav* / sul. *naw* 'Name' (eir. *nāman-*, np. *nām).*

[23] Nord-Bal. *šawā* 'ihr' 2.P.pl., (vgl. np. *šumā);* Nord-Bal. *nawāš* 'Gebet', Geiger, AbBAW, 417; Nord-Bal. *šwā* 'ihr', J. Elfenbein, CLI, 354.

[24] vaf. *suwān* 'ihr' 2.P.pl. dir./obl., *āwān* 'wir' dir., *tāwān* 'wir' obl., P. Lecoq, CLI, 314.

[25] Bachtiyari: *duvā* 'Schwiegersohn' (np. *dāmād)*, *ōveīdin* 'kommen' (np. *āmādan),* O. Mann, Die Mundarten der Lur-Stämme im südwestlichen Persien, Berlin 1910, S. 185, 190.

[26] *cfr(s)[t],* Zum ersten Mal belegt bei: W. Sundermann, Mitteliranisch manichäische Texte kirchengeschichtlichen Inhalts, Berlin 1981, 157; vgl. ebenda: *wyst* '20', *hryst* '30', *pnj'st* '50', *ššt* '60'.

5. eir. *-rt-

Eski irani fonem grubu *-*rt*- Zazaca ve bazı irani dillerde /-*rd*-/ olarak gelişti, Kurmancca /-*r*-/ ve diğer bazı yeni doğu irani dillerde ise buna karşı -*rt*-, -*rl*-, -*r*-/-*rß*-, -*l*-, -*t*- şeklinde; sadece Yaghnobca'da ve kısmen Balučçe ile Sangesarca'da aynı kalmıştır.

Eski İranca *s*arèta*- (Avestçe *sarèta*-) 'soğuk', Zazaca *serd*, Sangesarca *sard*, Baluòçe *sard*, Yeni Farsça *sard*, Soranca *sard*, Kurmancca *sar*, Paštoca *sorß*.

eir. **karta*- (ef. *karta*-, av. *kèrèta*-) 'yaptı', zz. *kerd*, sang. *kart*, bal. *kurt*, yf. *kard*, sor. *kırd*, krm. *kır*, paš. *krßèl*.

Bununla ilgili diğer kelime mukayeseleri Tablo 8 de bulunuyor (bk. a.) ve sonuç olarak sekiz grup ortaya çıkıyor:

-*rd*-	zz. yf. gur. māz. sor. semn.
-*rt*-	yagh.
-*rt/rd*-	bal. sangs.
-*rd/ld*-	oss.
-*rß/l*-	orm.
-*rß/t*-	yidgh.
-*rß*-	paš.
-*r*-	krm.

Burada açık görüldüğü gibi Kurmancca'nın orta ve son *d* yi düşürmeye pek meyilli olmasıdır. Kurmancca bu fonolojik özelliğiyle Zazaca, Semnanca ile Yeni Farsça ve diğer bazı dillerden gayet belli şekilde ayrılıyor. Kurmancca (Paštoca, Ormurca ve Yidghaca'nın yanında) **t* yi düzenli biçimde düşürüp *r*-şekli ile *rd* grubundan belli olarak ayırdediliyor. zz. yf. sor. vd.[27] -*rd*- : krm. vd. -*r*- ayırımı, diğer birçok ayrılıklar da gözönüne alınırsa, Kurmancca ile Soranca arasında dil ağırlıklı bir farkın olduğunu dile getiriyor ve bu durum doğu irani dil grubunda da bulunmaktadır:[28] yazgh. -*rd*- : paš. -*rß*- : orm. -*r*-, -*l*- : par.-yidgh. -*rß*-, -*t*- : oss. -*rd/ld*- (*kard* 'kılıç', *mard* 'ölü', *sald* 'soğuk', Miller, GIPhI, 108).

6. eir. *-rz-

Eski irani fonem grubu *-*rz*- Partça ile Zazaca'da aynı kalmıştır: av. *barez*- 'yüksek', prt. *burz*, zz. *berz*, buna karşı of.,yf. *buland* ve krm. *bılınd*. Buna ait diğer belgeler şunlardır:

av. *ərəzay*- m 'testis', (of. *xāyag*), zz. *herz* m, (yf. *xāye*), buna karşı krm. *hêl(ık)*.

av. *ərəzav*- , ef. *ardav*-, 'doğru, uygun', zz. *areze* 'açık, belli'; krş. zzKL. *areze kerdene* 'açıklamak, izah etmek'.

	Avestçe	Orta Farsça	Part.	Zazaca	Yeni Fa.	Kurm.
yüksek	*barez*-	*(buland)*	*burz*	*berz*	*(buland)*	*(bılınd)*
testis	*ərəzay*- m	*(xāyag)*	--	*herz* m	*(xāye)*	*hêl(ık)*
açık, net	*ərəzav*- , ef. *ardav*-	--	--	*areze*	--	--

Tablo 9: eir. *-*rz*- nin gelişimi

7. eir. *ǰ

Başta

eir. *ǰ- (: av. ǰ-) : of. *z*-, prt. *ž*-, zz. *c*- [dʒ-] : yf. *z*- : krm. *ž*-

Avestçe *ǰanay*- 'kadın', Orta Farsça *zan*, Partça *žan*, Zazaca *cêniye, cinıke,* Tālešçe *žen, (yan)*, Harzanca *(yan)*, Sangesarca *žan*, Semnānca *ǰeníya*, Māzandarānca-Sāri[1] *zena*, Guranca *žānī* , Kurmancca *žın*, Yeni

---

[27] 'Messer': gur. *kārdi* (MacKenzie, Awrom., 127), semn. *kārd* (Christensen, Contrib., 189); sangs. *kawrt* (Azami), *awrt* 'Mehl'; semn. *zard* 'gelb', *mird* 'Mann', Majidi, 13; māz. *merdāi* 'Mensch', GIPh I, 356.

[28] yagh.: *kārt* 'Messer', *wurta* 'gebracht', *marta* 'tot', GIPh I, 335 f.; bal. *murta* 'tot' ebenda, 235; Sköld, Mater. Pamirspr. und Morgenstierne, IIFL., 1938, Engl.-Iran. Index, 7*-65*; s. a. Selcan G, 51.

Farsça *zan*, Soranca *žın*, Paračça *(zaīf)*, Paštoca *ǰinaī, ǰən*, Šughnca *ǰin, žênik*, Balūčçe *ǰan(ig)*, Yaghnobca *(inč)*.

Baştaki *ǰ-* ile ilgili diğer belgeler şunlardır:

Avestçe *ǰuya-* 'yaşamak', Orta Farsça *zīw-*, Partça *žīw-*, Zazaca *cüa-*,*cüaene*, Yeni Farsça *ziy-*, *zistan.*

Avestçe *ǰan-* 'vurmak', Orta Farsça *zan-*, Partça *žan-*, Zazaca *(dan- pıro)*, Kurmancca *žan-, žantın*, Yeni Farsça *zan-*, *zadan.* Krş. Zazaca GL: *cüw-* (Tur Söz 40), *cuw-* (Pamukçu 417).

Müzik aletini vurarak çalmaktan dolayı *ǰan-* 'vurmak' 'müzik çalmak' için de kullanılıyor: ofM. *(n')y zd* 'o kaval çalıyor' (Sundermann, Parabeltexte, 126, 128), zzKL. *(ey) qavale cınıte*.

Eir. **ǰan-* 'müzik çalmak', Orta Farsça **zan-, zad* Prt, Partça **žan-*, Zazaca *cın-, cınıtene*, Yeni Farsça *zan-*, *zadan.* Krş. Zazaca KL: *cın-, cınıtene* (Selcan G 368), GL: *cen-* (Tur Söz 33, Pamukçu 417).

Verilen misaller Tablo 10 da sıralanmıştır. Bunun verdiği sonuca göre Eski İrani başses **ǰ-* Zazaca ile yeni irani dillerin bir kısmında değişmeden aynı kalmıştır.

Ayrıca bunun verdiği sonuca göre **ǰ* nin gelişimi farklı şekilde meydana gelmiş ve üç foneme varmıştır: *ǰ-*, *ž-*, *z-*. *ǰ-*, *ž-* ile *z- g*rupları şunlardır:

- *c-* zz. semn. gilLg/Mč. bal. par. paš. šugh.
- *ž-* sangs. gur. krm. sor. paš. yagh. tāl.
- *z-* yf. gilLg/Mč. māzSr. šugh.

Vokaller arasında

eir. **-ǰ-* (: av. *-ǰ-*) : zz. *–c-* [dʒ-] : yf. *z*

av. *arəǰah-* n 'değer', *arəg-* fiili (…); of. (Pt.) *arž*, yf. *arz/arǰ,* zzGL. *erc* [ɛrʤ-]

av. *arəǰa-*, şmz. 2 *arəg-* 'değeri olmak, değere sahip olmak', of. yf. *arzīdan (arz-); zzGL. erc-* (Tur Söz 76, Pamukçu 418).

av. *arəǰay-* 'layık', prt. *aržān*, of. *arzan* (Boyce 15), zzGL: *ercıyaye* dgz.ort 'değerli/layık olmak', *embazo ercıyaye* 'değerli dost'; (Tur Söz 76).

Son üç misalin belgelediği gibi, baştaki **ǰ-* de olduğu gibi, ortadaki eir. **-ǰ-* de Zazaca'da muhafaza edilmiştir.

8. eir. **š-*

Eski İrani başses **š-* Zazaca'da orta irani dönem üzerinden değişmeden devam etmiştir:

	Eski İran.	Avestçe	Part.	Orta Fars.	Zazaca
memnun	**šā-*	*šā-*	*šād*	*šād-*	*sa, şa*
gitmek	**šiyau̯-*	*ef. šiyav-, av. šyav-*	*šaw-*	*šaw-*	*şiyaene* 'gitmek'
içmek	**šam-*	*šam-*	--	*āšāmīdan*	*şım-, şımıtene*

Tablo 11: eir. **š-* nin gelişimi

9. eir. **xš-*

Eski İrani konsonant çifti *xš-* nin gelişimi, aşağıdaki misallerden anlaşıldığına göre Zazaca'da *ş* GL (*s* KL) olarak meydana gelmiştir: eir. **xšvīd-* (av *xšvīd-* m) 'süt', prt. *šift* (, yf. *šir*), zz. *şıt (/sıt* KL) m.

	E. İran.	Avestçe	Part.	Orta Fars.	Zazaca
süt	**xšu̯īd-*	*xšvīd- m*	*šift*	*šir*	*şıt (/sıt* KL*) m.*
zamir 2. çğ.	**xšma-*	*xšma-*	*ašmā*	*ašmā*	*şıma, sıma*
altı	**xšu̯aš-*	*xšvaš-*	*šaš*	*šaš*	*şeş, ses.*
tanımak *şim.z.14*	**xšnā-*	*(ef.) xšnā-, xšnāsa-*	--	*ašnas-*	*şnasnaene* GL
hükümdar	**xšaya-*	*(ef.) xšaya- m*	*šah*	*šāh, pātixšāh*	*şa/sa, padişa /padisa* m *'padişah',* *saê moru* 'yılanların padişahı'

Tablo 12: eir. **xš-* nin gelişimi

10. eir. *x-

Eski başses *x- yeni irani dillerin bir kısmında muhafaza ediliyor ve bazılarında *h-* ve *k-* ye dönüşüyor; Zazaca burada *h*-grubuna dahildir:

Eski İranca **xara-* (Avestçe *xara-*) 'eşek', Zazaca *her*, Tālešçe-AM *ha*, Harzanca *har*, Gūrānca *her*, Paračça *khōr*, Paštoca *xar*, Yaghnobca *xar*, Tālešçe-M *xar*, Sangesarca *xar*, Yeni Farsça *xar*, Balūčçe *kar*, Kurmancca *ker*, Soranca *ker*.

av. *xąnya-* 'çeşme', zz. *hêni*, tālAM. *huni*, harz. *(čošmā)*, gur. *hāne*, par. *(čišma)*, paš. *(čīna)*, yagh. *(čox)*, tālM. *xuni*, sang. *(čašm)*, yeni fars.. *xāni*, bal. *kānī*, krm. *kani*, sor. *kani*.

Tablo 13 yeni irani dillerde *h- : x- : k-* fonolojik karşıtlığını veren birçok kelime mukayesesini gösteriyor. *h-*, *x-* ve *k-g*rupları şunlardır:

h-	zz. tālAM. harz.[29] gur.
x-	sangs. paš. par. yagh. tālM. yf.
k-	bal. krm. sor.

11. eir. *-aų̯-

Eski irani diftong *-aų̯- Zazaca'da düzenli şekilde *–o-* olarak görülüyor:

eir. *-aų̯- (av. *–ao-*, ef. *–au-*), zz. *–o-*.

eir. **haų̯ma-* (av. *haoma-*, ef. *hauma-*) m 'tanrı', zz. *homa* m GL (M-H Z 289; Tur Sö 119).

	Eski İran.	Avestçe	Part.	Orta Fa.	Zazaca
tanrı	**haų̯ma-*	*haoma-* m	--	--	*homa* m GL
kulak	**gaų̯ša-*	*gaoša-* m	--	--	*goş/gos* m
at vd.	**staų̯ra-*	*staora-* m	*istōr*	*stōr,* yf. *sutōr*	*ostor* m, *ostore* f
omuz	**daų̯ša-*	*daoš-* m	--	--	*doşi* f

No. 1 'den 11'e kadar izah edilen seslerin Zazaca ile diğer irani dillerdeki tarihi gelişimi Tablo 14 te toplu olarak gösteriliyor.

4. Tarihi Morfoloji

4.1 Son hecenin kalması

Çoğu yeni irani dillere nazaran Zazaca eski ve orta irani kelimelerin son hecelerini muhafaza etmiştir. Bu durum, Zazaca'daki vurgusuz *–e* [*-ə*] ye denk olan eski dişil takı *–ā* nın yanında, son hecesi *-Ke* [-ˈKɛ] vurgulu olan bazı eril kelime ve sıfatlarda da izlenmektedir. Mesela: av. *nāman-* 'ad', zz. *name* m (, yf. *nām,* krm. *nav*). Eski irani son hece Zazaca'nın tersine Yeni Farsça ve Kurmancca'da çoğunlukla kaybolmuştur:

	Avestçe	Zazaca	Yeni Fars.	Kurm.
ad	*nāman-* n	*name* m	*nām*	*nav*
deri	*čarəman-* n	*çerme* m	*çarm*	*çerm*
cilt	*pąsta-* m	*poste* m	*pōst*	*post*
yıldız	dgz. *astarag*	*astare* m	*star*	*stêr*
baş	*sāra-* m	*saṙe* m	*sar*	*ser*
çoban	**fšupāna-*	*şüane* m	*čobān*	*şıvan*
altın	*zaranya-* n	*zeṙn* m	*zar*	*zêr*
uyku	*xšafna-* m	*hewn* m	*xāb*	*xew*
yıl	*sarəd-* f	*seṙe* f	*sāl*	*sal*
kalp	*zərəδaya-* n	*zeṙi* f	*del*	*dıl*
tuzak	*dāman-* n	*dame* f	*dām*	*dav*
adım	*gāman-* n	*game* f	*gām*	*gav*
yeni	*nava-*	*newe*	*nou*	*nu*
damla	--	*dılapa* f	*(sirišk)*	*dılop*

Tablo 15: Zazaca'da son hecenin kalması

[29] Y. Zokā, *'Gūyīš-e 'Gālin-Qayā' yā Harzandī'*, in: FIZ, Tehrān 1957 (1336 h.š.), 52-92.

4.2 Dişil takının kalması

Eski İranca'nın gramatik cinsiyeti – nötr hariç – Zazaca'da büyük ölçüde aynı kalmıştır. Orta irani dönemde cinsiyet ayırımı Sogdca'da ve Part kitabelerinde (3. yy.) mevcuttu. Dişil özel isimler, Aramca'dan alınan dişil takı -ה *–h* ile belirtiliyordu (Henning, HbO, 34), mesela:

Anāhīd, Orta Farsça *ʾnḥt*, Partça *ʾnḥtyH*, (Zazaca *Anahide)*. Partça'da dişil takı *h* ile yazılmış misaller için bk. a. Tablo 16. Buna karşı Maniheya metinlerinde ise cinsiyet hem Partça'da, hem de Orta Farsça'da kaybolmuştur.

Yeni doğu irani dillerde cinsiyet Paştoca (büyük ölçüde), Munǰca, Yidghaca, Šughnca grubu ve Ormurca'da (Kaniguram) vardır; Sanglēčce ve Waxca buna karşı cinsiyet tanımazlar (Morgenstierne, HbO, 160).

Cinsiyeti ayırdeden orta irani Sogdca'nın devamı olan Yaghnobca'da da gramatik cinsiyet kaybolmuştur (Bielmeier, CLI, 483).

Yeni batı irani diller arasında gramatik cinsiyet Zazaca'nın yanında Semnanca, Sengesarca, Guranca, Sivendce ve diğer bazı dillerde vardır. Cinsiyet Kurmancca'da artık şekilde isim tamlamasında bulunmakta ve Yeni Farsça'da yoktur.

Cinsiyet karşıtlığı 'eril : dişil' Zazaca'nın tüm morfolojisini kapsıyor: isim, sıfat ve zamir halleri ile fiil çekimi.

Eski irani dişil takı *–ā* Zazaca'da vurgusuz takı *–e* [-ə] olarak aynı kalmıştır: eir. *–ā (av. ef. *–ā*), zz. *–e*. Özellikle Zazaca'nın kuzey lehçesinde son takı *–e* belli ve işlek olarak kullanılıyor. Ayrıca Eski İranca'da varolan tabii ve gramatik cinsiyetin biribirine uygunluğu Zazaca'da devam etmektedir:

	Avestçe	Zazaca	Yeni Fa.	Kurm.
eşek *e* : eşek *d*	*xar- : xarā-*	*her : here*	*xar*	*ker*
kurt *e* : kurt *d*	*vəhrka- : vəhrkā-*	*verg : (dele)verge*	*gorg*	*gur*

Avestçe'de 'kız' için iki şekilde varolan kelimeler Zazaca'da küçük bir anlam farkıyla halen aynı kalmıştır:

av. *kainkā-* f 'kız', zz. *kêneke* f ve av. *kainyā-* f 'kız', zz. *kêna* f GL /*çêna* f KL 'kız evlat/çocuk'.

Grammatik cinsiyet Eski İranca ve Zazaca'da hem canlılar, hem de eşyalar için kullanılır: ef. *maškā-* f 'tuluk', zz. *meşke, meske* f (, yf. *mešk)*.

Avestçe ve Zazaca'da dişil isimler için bazı misaller Tablo 17 veriliyor:

	Avestçe	Zazaca
dul	*viδavā-*	*viae*
çayır	*marəɣā-*	*merge*
sütun (, direk)	*stunā-*	*ostıne*
gece	*xšapā-*	*şewe, sewe*
tuluk	ef. *maškā-*	*meşke, meske*

Zazaca'da *–i* ile biten dişil isimlerin kökeni eski irani sonses *–ay* ve *–aya* ya dayanır:

av. *parštay-* f 'sırt', zz. *poşti* f ve av. *zərəδaya-* n 'kalp', zz. *zerî* f.

Zazaca'nın *–a* ile biten dişilleri kısmen zamanda eski irani nötr isimlere de denk gelir*:*

eir. **pāšna-* (av. *pāšna-* n) 'ayak topuğu', zz. *paşna (, pasna)* f.

4.3 *–*anaį* ile biten mastarın devamı

Başvurgulu olan *–ene* [ˈɛnə] takısı dili geçmiş zaman gövdesinden, aynı zamanda dişil fiil isim olarak ta kullanılan mastar yapar: 'dili geçmiş zaman ortaçı'*-ene*: *kerd* 'yaptı', *-ene* > *kerdene* 'yapmak', *kerdene* f 'hareket, iş', *kerdena dey* 'onun hareketi'.

Eski İranca'da *–anai* ile biten mastarların bazı belgeleri bulunmaktadır; mesela ef. *čartanaį* < **kartanaį* 'yapmak' ve ef. *bartanaį* 'götürmek', zz. *berdene;* av. *ka^{n}tanaį-* 'kazmak', zz. *kınıtene*.

Paştoca'da da 'şmd.z.göv'-*əna* şeklinde yapılan dişil fiil isimlere rastlanılır (Lorenz, 168, 36): paş. *roz-əna* f 'ekim *(tarım)*', zz. *ramıt-ene* f. Bundan şu bağıntı çıkıyor: zz. *–ene*, paş. *-əna* < eir. **-ana, -anā* (bk. ay. W.

Geiger, 212, §12). Bundan sonraki beş belgede mastar takısı *–*anaį̂* in morfolojik karşılıkları Eski İranca, Zazaca ve Yeni Farsça'da belli oluyor: eir. *–*anaį̂* (av., ef. –*anaį̂*) : zz. –*ene* : yf. –*an.*

	Avestçe	Zazaca	Yeni Farsça
kazmak	*ka^{n}tanaį̂-*	*kınıtene*	*kandan*
yapmak	ef. *čartanaį̂-*	*kerdene*	*kardan*
getirmek	ef. *bartanaį̂-*	*berdene*	*bordan*
yazmak	*nipištanaį̂-*	*nostene*	*nivistan*
gitmek	*šyaoϑanāį̂*	*şiyaene*	*(raftan)*

Tablo 18: *–*anaį̂* ile biten mastarlar

*-*anā* takısının da dişil fiil isimlerin yapımında bir rol oynadığı dikkate alınmalıdır:

av. *zyā-* (, ef. *diyā-*) 'ziyan etmek', *zyānā-* f 'ziyan etme', zz. *ziyan.*[30]

av. *ay-* 'gitmek', *ayanā-* f 'gidiş'; av. *van-* 'kazanmak', *vananā-* f 'zafer'.

–*ana* n, –*anā* f ile biten fiil isimlerin işlek kullanımı özellikle Eski Hintçe'de vardır, mesela:

Sanskritçe *kṛ-* 'yapmak', *kāraṇā* f 'eylem'[31], Zazaca *ker-, kerdene* f. 'hareket, eylem'.

skr. *vas-* 'istemek', *vāsanā* f 'istek'[32], zz. *was-, wastene* f.

skr. *as-* 'atmak', *ásana* n 'atış',[33] zz. *es-, estene* f.

4.4 *–išn* ile biten fiil isimler

oir. *–išn, zz. –is* KL (, *-ış* GL)

Zazaca'da *-is* KL (, *-ış* GL) takısı dili geçmiş zaman gövdesinden eril fiil isimler türetir (mastar 2); bu ise orta irani dönemin bir devamıdır. Partça'da *–išn* takısı dili geçmiş zaman gövdesinden eylem isimler türetir, buna karşı Orta Farsça'da da şimdiki zaman gövdesinden yapar:

Partça *kar-išn* 'hareket, iş', Orta Farsça *kun-išn,* Yeni Farsça *kun-iš,* Zazaca *kerd-is* m KL (, *kerd-ış* GL).

oir. *–išn* in kökeni meçhuldur ve Avestçe'nin *iš-* ve *uš-* kökleriyle ortak bir yanı yoktur (Salemann Mp, 282; Bartolomae, GIPh I, 95,§175). Eski Hintçe'de (Vedce, Sanskritçe) *–iṣnu* ile biten mastarlar vardır, mesela *kṛ-* 'yapmak', *kariṣnu,* fakat P. Horn'a göre bunların kökeni farklıdır.[34]

	Partça	Orta Fa.	Yeni Fa.	Zazaca
hareket, iş	*kar-išn*	*kun-išn*	*kun-iš*	*kerd-is*
toplama	*amwardišn*	*āmārišn*	*āmār*	*(a)mordis '(sayıp)* toplama'
yapma	**wirāštišn*	*wirāyišn*	*wirāyišn*	*vırastis*
dua etme	*wendišn*	*wendišn*	--	*wendis* 'ötme (*kuş)'*
götürme	--	*barišn*	*bariš*	*berdis*
istek	--	*xwāhišn*	*xwāhiš*	*wastis*
yeme	--	*xwarišn*	*xwariš*	*werdis*
ölüm	--	--	--	*merdis*

Tablo 19:*–is, -ış* ile biten mastarlar

[30] Tur Söz 333.

[31] K. Mylius, Wörterbuch Deutsch-Sanskrit, Leipzig 1988, 174, 129.

[32] K. Mylius, Wörterbuch Sanskrit-Deutsch, Leipzig 1975, 2. Aufl., 426, 434.

[33] ebenda, 56, 57.

[34] P. Horn, Neuiranische Schriftsprache, in: GRIPh I, 182.

4.5 Morfolojik pasifin kalması

Eski morfolojik pasif yapım Zazaca'da aynı kalmıştır: av. *vašya-, vačī-* 'söylenildi', zz. *važ-iya-*. Eski morfolojik pasifin devamı Zazaca'yla beraber üç başka dilde mevcuttur: zz. *-i(a)-*, sangs. *-i-*, lur. *-i-* ve gur. *-ia-/-iā-*.[35]

Yeni Farsça ve Kurmancca eski irani dil kademesinde varolan morfolojik pasifi bırakmış ve bunun yerine yardımcı fiil kullanıyolar (Selcan G, 57).

Tablo 20: Avestçe ve Zazaca'da pasif yapım

Avestçe	Zazaca	
vašya-, vačī-	*važ-iya-*	söylenildi, denildi
xᵛairyeite	*wer-i-n-o*	yeniliyor
ǰanyāŋhti	*(bı-)cın-iy-o*	onlar dövülsünler
dayāṯ	*(bı-)d-iy-o*	verilsin

5. Dillerde ortak ve ayrı yanlar

Bilindiği gibi bir dilfamilyasındaki dillerde fonolojik, morfolojik ve leksikolojik düzeylerde hem ortak, hem de ayrı özellikler mevcuttur. Dillerin birbirine dilakrabalığı bakımından olan yakınlık veya uzaklık derecesi sadece ortaklıklarla değil, ayrılıklarla da belirlenir.

Beş batı-irani dilin ilgisini değerlendirmek için Tablo 21 de *onaltı* kelime kaydedilmiştir. Buradaki birinci soru Partça ile Zazaca arasında ne gibi bir dilakrabalığı ilgisinin varolduğudur. Aynı manalı kelimeler sesleri bakımından birbiriyle mukayese edilirse, ilk oniki kelime Partça ile Zazaca'da ortaktır, aynı zamanda bunlar Orta ve Yeni Farsça ile Kurmanci'ye de zıttırlar.

Tablo 21: Kelimelerde ortaklık ve ayrılık

	Partça	Zazaca	Orta Fars.	Yeni Fars.	Kurm.
bir	*ēw*	*yew, zu/ẓü*	*yak*	*yak*	*yek*
üç	*hrē*	*hirê*	*se*	*si*	*sê*
dört	*čafār*	*çar, çor*	*čahār*	*čahār*	*çar*
otuz	*hrist*	*hırıs*	*sīh*	*sī*	*si*
on	*das*	*des*	*dah*	*dah*	*deh*
kırk	*čafārast*	*çewres*	*čehel*	*čehel*	*çıl*
süt	*šift*	*şıt, sıt*	*šir*	*šir*	*şir*
demek	*vāxtan*	*vatene*	*guftan*	*guftan*	*gotın*
ağlamak	*barma-*	*berma-*	*griy-*	*giry-*	*gırı-*
yüksek	*burz*	*berz*	*buland*	*buland*	*bılınd*
ben	*az*	*ez*	*man*	*man*	*ez*
siyah	*syāw*	*sia, şia*	*syā*	*siyāh*	*reş*
bahar	*xānsar*	*wısar*	*wahār*	*bahār*	*bahar*
kadın	*žan*	*ciniye*	*zan*	*zan*	*žın*
oğul	*puhr*	*laz*	*pus(ar)*	*pus*	*kur*
ağız	*rumb*	*fek*	*dehān*	*dehān*	*dev*

[35] Dieses Merkmal hat auch das Asal.-Tāleši: Präs./Prät. *har-/har-d-* 'to eat' : *har-i-/har-i-st-* 'to be eaten', E. Yarshater, The Taleshi of Asālem, in: StIr, 25/1,1996, 107.

	Part.	Zaz.	Of./Yf.	Kurm.
Part.	--	12/4	3/13	2/14
Zaz.		--	1/15	1/15
Of./ Yf.			--	11/5
Kurm.				--

Tabelle 21a: Ortak/ayrı kelime sayısı, Tab. 21'den (Toplam 16)

Tablo 21 de sıralanan mukayese kelimeleri, birbirleriyle olan dilakrabalığı ilgisini açıklamaya yarıyor. İki dil arasındaki uygunluk ve sapma sayılırsa, bu ilgi bir tabloda gösterilerek açık bir bakış kazanılabilir (Tab. 21a). Buradan görülüyor ki, ortak/ayrı ilgisi Partça ile Zazaca'da 12/4 tür, buna karşı Partça ile Of./Yf. da 3/13 ve Part. ile Kurm. 2/14 tür. Yani Partça ile Zazaca'da sıralanan 16 kelimeden 12 si ortak ve 4 ü ayrıdır. Ancak bu nisbeten büyük ortaklıktan, ayrılıklardan dolayı, Partça'nın Zazaca'nın bir ön kademesi olduğu sonucu çıkarılamaz.

Ayrıca açık görülüyorki, Orta ve Yeni Farsça'nın Zazaca'dan çok Kurmancca'ya daha yakın olduğudur: Of../Yf. ile Zazaca 1/15, buna karşı Of./Yf. ile Kurm. 11/5. Yani Of./Yf. ile Zazaca karşılaştırmasında sadece bir benzerlikle beraber onbeş ayrılık mevcuttur; Of./Yf. ile Kurm. de ise buna karşı 11 ortaklık ve sadece 5 zıtlık görülüyor. Aynı şekilde burada da çok benzerlikten dolayı Orta Farsça'yı Kurmancca'nın ön kademesi olarak görmek geçersizdir, çünkü ayrılıklar da bulunmaktadır.

Bu leksikolojik karşılaştırmaya Zazaca ile Kurmancca için de devam edersek, şu sonuca varılır: sadece bir ortaklıkla beraber onbeş ayrılık mevcuttur (Tab. 21a).

6. Asimilasyon politikası

Dil ve edebiyat elbette serbest bir devlette daha iyi gelişir; bir baskı sisteminde ise bunların yaratıcı gücü harapedilir, edebi eserlerin yaratılması engellenir ve bilinçli olarak bastırılır. Hükümdar ve iktidar sahiplerinin kendi dillerini diğer halklara nasıl zorla kabul ettirdiği ve yerli dilleri asimilasyonla tahribettiği tarihteki birçok misalden bilinmektedir. Sömürgeciler hüküm altındaki halklar arasında kendi dillerini yaymış ve bununla beraber yerli halkların dillerini de asimilasyonla tahribetmiştir. Bu bakımdan dil konusu özgürlük ve demokrasiyle birbirine sıkı bağlıdır. Onun için dil serbestliği Zazaların ulusal ve demokratik mücadelesinin vazgeçilmez bir hedefidir.

Sömürgeciler devlet uygulamalarında dilleri şu metotlarla tahrip eder:

- Etnik varlığı inkâr etme
- Demokratik temsilciliği yasaklama
- Dil yasağı
- Egemen dili eğitim ve öğretim sisteminde mecbur kılma
- Egemen dili televizyon ve diğer yayın araçlarıyla yayma
- Etnik kimliği yoketmek için dil ve tarih hakkında yanlış bilgi yayma
- Sözde-bilimsel iddiaları geliştirme ve yayma vasıtasıyla etnik kimliği imha etme

6.1 Türkleştirme çabaları

Yukarıda belirtilen asimilasyon uygulamaları diğerleriyle beraber Türkiye için de geçerlidir, özellikle 1921 den günümüze kadar süren dönem için.

Asimilasyonun sözde-bilimsel iddiasından birisi *Türk Tarih Tezi* ve *Güneş Dil Teorisi* idi ve 1935 te geliştirilip 1950 ye kadar geniş çapta propaganda edilerek eğitim ve öğretim kurumlarında okutuldu. Güneş Dil Teorisinde ise tüm dünya dillerinin Türkçe'den türediği, yani Türkçe'nin dünya ana dili olduğu iddia ediliyordu.

Türkleştirme uygulamaları ile ilgili daha detaylı bilgiler, Tekin Alp'ın (M. Cohen) kitabı *Türkleştirme*'de (1928) vardır ve burada *on buyruk* (*Dekalog)* örnek alınarak, Türkleştirmenin bu on metotla uygulanmasını şartkoşuyor.

Günümüze kadar süren uygulamanın kısa bir özeti *Zaza Dili ve Zaza Sorunu* adlı makalede bulunmaktadır. (Selcan 2010).

Avrupa standartlarına göre serbest ve demokratik bir Türkiye'de asimilasyon politikasına ve dil yasağına son vermek gerekir. Zazaları türkleştireceğine, varlığı ve dili anayasada kabul edilip saygı duyulmalıdır.

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girme adaylığı sebebiyle Erdoğan hükümeti, arasında dil yasaklarını da içeren birkaç kanundaki bazı yasakları kaldırdı. Bu tabii olumlu bir gelişmedir ve desteklenmelidir, fakat henüz yetersizdir. Çünkü, toplumun üçüncü büyük kesimini oluşturan, tahminen 5 milyonluk Zaza Halkı anayasada tanınırsa, ancak ozaman gerçek demokratik bir Türkiye'den bahsedilebilir.

Demokratik bir Türkiye'de bir Zazaca TV ile Zazaca Radyo kurulmalı ve Zaza Dili okullarda öğretilmelidir. Ayrıca üniversitelerde Zaza Dili ve Edebiyatı Enstitüleri kurulmalıdır. Bunlarda Zaza dilbilimcileri ile diğer uzmanların bilimsel araştırma ve öğretimde katkıda bulunması sağlanmalıdır.

6.2 Kürtleştirme çabaları

Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde Soran ve Kurmanc (Kırmanc) politikacıları İstanbul'da bir araya gelerek siyasi bir hareket oluşturdu. Ozaman İran Körfezi ile Ağrı Dağı arasındaki bölgeye talepte bulunarak bu bölgeyi harita üzerinde çizdiler. Bu bölgede yaşayan *Zaza, Goran* ve *Lur* halkları 'Kürt', dilleri sözde 'Kürtçe'nin bir lehçesi ve yurtları da 'Kürdistan' diye ilan edildi.

Günümüzde irani dilbilimi sayesinde bilinmektedirki, *Zazaca, Goranca* ve *Lurca* tamamen bağımsız dillerdir. Dolayısıyla ne konuşmacıları 'Kürt' tür, ne de yurtları 'Kürdistan' dır. Geleneksel ülke adlandırması, *Arab-istan, Türk-istan, Tacik-istan* misalindeki gibi 'etnik ad'-*istan* = 'ülke adı' formülüne göre takibedilirse, ozaman Zaza yurdunun doğru adı *Zazaistan* olmalıdır.

Kürt politikacılarının takibettiği hedefler şunlardır:

- Kurmanc (Kırmanc) siyasi yönetimi kurma
- Zaza'ların bölgesini işgal etme, hüküm altına alma ve kürtleştirme
- Zaza'ların varlığını inkâr etme
- Zaza Dili'ni lehçeye indirgeyip sözde Kürtçe'nin, yani Kırmancca'nın lehçesi diye propaganda edip uzun vadede yoketme
- Sözde bilimsel iddialarla siyasi lehçe propagandası yapma ve Zaza kimliğini yoketme
- Kurmancca'yı (Kırmancca'yı) resmi dil yapma, Zazaca'yı değil

Kürt yazarlarla propagandacılarının, Zaza Dili'ni Kürtçe'nin lehçesine indirgeme ile ilgili sözde-bilimsel yanlış iddialarıyla metotları şunlardır:

- Sesleri tahrif edeek benzer yapma
- Tarhi dil farklarını yanlış olarak lehçe farkı diye gösterme
- Büyük çaplı ayrılıkları görmemezlikten gelme
- İrani dilbilimin tespitlerini hiçe sayma

Dilbilimsel prensiplere aykırı olarak ileri sürülen yanlış iddialar yazarın *Grammatik der Zaza-Sprache* [Zaza Dili'nın Grameri] adlı kitabında, *Die Zaza-Thematik in kurdischen Quellen* [Kürt kaynaklarında Zaza konusu] bölümünde ayrıntılı olarak analiz edilip doğrular ortaya konmuştur (Selcan G, s. 64-94).

Dil ile lehçenin lenguistik tanımı ve bunların siyasi istismarı şu yazılarda ayrıntılı şekilde izah edilmektedir: *Zaza Milli Meselesi* ile bunun gözden geçirileren genişletilen nüshası *Zaza Ulusal Sorunu*'unda, bölüm *Zaza dili ve lehçecilik,* s. 11-14 (Selcan 1994, 2004: kendi basımı, Berlin 1994, s. 20-29; *http://www.zazaki.de/zazakide/ZazaUlusalSorunu2004.pdf* .

1974-1996 yıllarında Avrupa'da Zaza yurtseverleriyle Kürt milliyetçileri arasında süren siyasi tartışmaların bir dökümentasyonu şu makalede mevcuttur: *Lezê Serbestiya Mıletê Zazay de qıymetê zoni* (Selcan 1996, Tija Sodıri, 1996, pelge 20-37; *www.zazaki.de/zazakide/selcan-qiymetezoni.pdf* .

2010 da Tunceli-Üniversitesinde ülkemizin tarihinde ilkolarak Zazaca seçme ders olarak öğretim programına alınınca, Kürt milliyetçileri buna karşı protesto etmişti (12.5.2010). Üniversite yönetiminin bu doğru ve cesur adımına sevinip destekliyeceğine, karşı çıktılar. Bunun üzerine Zaza Aydın ve Kurumları üniversite yönetimiyle dayanışmada bulundular ve Kürt asimilasyonculuğuna karşı çıkıp, *'Zazaca Kürtçe değil, Zazalar Kürt değil'* başlığı altında iki basın açıklaması yayınladılar;

http://www.zazaki.de/beyanati/Zaza_Aydin_ve_Kurumlarinin_Basin_Aciklamasi_1.pdf

http://www.zazaki.de/beyanati/Zaza_Aydin_ve_Kurumlarinin_Basin_Aciklamasi_2.pdf

Asimilasyon konusu hakkında son olarak şunu belirtmek gerekir:

Komşu bir halkı altetme dürtüsü, etnik varlığını inkâr etme, dilini önemsiz bir lehçeye indirgeyip tahribetme, sadece insanı aşağılamakla kalmayıp, insanlık düşmanı bir baskı ve imha ideolojisidir ve mahkum edilmelidir.

Burada özellikle katmerli bir şekilde yürütülen Zaza düşmanlığı mahkum edilmelidir.

7. Zazaların demokratik hakları

Zaza Aydın ve Kurumları haklarını almak için çaba gösteriyorlar ve öncelikle acil ihtiyaç duyulan ve Zazaca yayın yapan bir televizyon kanalının açılmasını talep ediyorlar.

Bununla beraber Kürtlerin kendine maletmesini, adına konuşmasını ve lehçe propagandasını rededi yorlar:

http://www.semaverdergisi.com/lardan-TRTye-kanal-talebi-1992.html .

Zaza Aydın ve Kurumlarının Zaza Dili'nde yayın yapma müracaatının TRT tarafından rededilmesi büyük bir hataydı ve bunun tekrar düşünülerek düzeltilmesi gerekir.

Zaza Aydın ve Kurumları ayrıca 'Zazalara demokratik haklar istiyoruz' başlığı altında bir imza kampanyası yürütüldü ve ekim 2009 da başbakanlığa verildi: http://www.solhan.net/imza/ .

Diğer bir imza kampanyası ise 'Zazalara demokratik haklar' adı altında yürütülerek Zazalar için bir radyo ve televizyon kurulması ve Zazaca'nın anadil eğitiminde kabul edilmesi talep edilmiştir: http://www.zazaki.de/turkce/acilimazazabasinaciklamasi.htm .

Katmerli bir tehlikede olan Zaza Dili en başta sahipleri tarafından konuşulmalı, yazılmalı, korunup aile içinde çocuklara öğretilmelidir. Fakat bununla beraber, politika, bilim ve sanat ile kültür çevresindeki sorumluluk sahibi, cesur ve dürüst şahsiyetlerin de desteğine ihtiyacı vardır.

Başta Zaza kökenli parlamenterlerin, hangi partide ve hangi yöreden olursa olsun, sorumluluk duyarak görevini yerine getirmesi ve bu konuda çaba sarfetmesi gerekir.

Zazalara karşı yapılan haksızlığı gidermek ve demokratik haklarını vermek devletin ve hükümetin görevidir.

Tablolar

Tablo 1: İrani diller familyası

Eski İrani	Orta İrani	Yeni İrani		
Avestçe	--			
(Medce)	--			
(İskitce)	--			
Eski Farsça	Orta Farsça	1. Yeni Farsça		
--	Sogdca	2. Yaghnobca		
--	Partça	--		
--	Harezmce	--		
--	Sakça	--		
--	Baktrca	--		
--	(Alanca)	--		
--	(Sarmatca)	--		
		3. Zazaca	14. Sivendce	25. Yidghaca
		4. Gilakçe	15. Vafsça	26. Ormurca
		5. Tātca	16. Lārestānca	27. Paračça
		6. Tālešçe	17. Kumzārca	28. Yazghulamca
		7. Harzanca	18. Baškardca	29. Šughnca (Sariqōlca)
		8. Māzandarānca	19. Paştoca	30. Iškašmca-Sangličce
		9. Āzarca	20. Osetçe	31. Zēbākça
		10 Sangesarca	21. Kurmancca	32. Waxca
		11. Semnānca	22. Soranca	33. Baxtiyarca
		12. Guranca	23. Baluççe	34. Kumzarca
		13. Lurca	24. Muncca	

Tablo 3: Eski baş *u̯-* nun gelişimi (1)

	rüzgâr	yirmi	kar	kurt	ot	*şmz.göv* görmek
Avestçe	*vāta-* m	*visa^{i}ti*	*vafra-* m	*vəhrka-*	*vāstra-*	*vaēn-*
Zazaca	*va* m	*vist*	*voṙe* f	*verg* m	*vas* m	*vin-*
Māzandarānca	*vo(t)*	–	*varf*	*verk*	–	*vīn-*
Gilakce-Lh/Mč/Fr	*vā*	–	*varf*	*verg*	*vāš*	*(din-)*
Tālešçe	*vā*	*vist*	*vār*	*varg*	*vāš*	*vin-*
Harzanca	*vör*	*vist*	*vohor*	*vorg*	*(olāf)*	*vin-*
Guranca	*vā*	*wis*	*wärwä*	*wärg*	*giyāī*	*win-*
Sangesarca	*ve*	*vist*	*varf*	*varg*	*vawš*	*vin-*
Semnānca	*va*	*vist*	*vara*	*verg*	*vāš*	*-in-*
Yeni Farsça	*bād*	*bist*	*barf*	*gorg*	*giyāh*	*bin-*
Kurmancca	*ba*	*bist*	*berf*	*gur*	*geya*	*bin-*
Soranca	*ba*	*bist*	*befr*	*gurg*	*gīā*	*bin-*
Yaghnobca	*vāt*	*(naxnä)*	*vafir*	*urk*	*waiš*	*vin-*
Paštoca	*wō*	*wišt*	*wāwra*	*(lêva)*	*wāṣə*	*wīn-*
Šughnca	*(šūj)*	*(ðəðīs)*	*(žəniǰ)*	*wūrǰ*	*wāṣ*	*wīn-*
Paraççа	*γā*	*γušt*	*γarp*	*γurγ*	*gihāī*	*(tul-)*
Balūççe	*gwāt*	*gist*	*bavr*	*gwark*	*gyab*	*gind-*

Tablo 4: Eski baş *ṷ-* nun gelişimi (2)

	AiW.	Avestçe	Zazaca	Sanges.	Gūrānca	Semnanca	Kurmancca	Yeni Fars.
		v- [w, u]	*v-*	*v-*	*v-, w-*	*v-*	*b-*	*b-*
yaprak	1367	*varəka-* m	*velg* m	*valg*	*(galā)*	*valg*	*belk*	*barg*
ses	1332/5	*vak-*, mp.*vāng*	*veng* m	*vung*	*(dang)*	–	*bang,deng*	*bāng*
dul	1443	*viδavā-* f	*viae* f	–	–	–	*bije*	*biva*
hatır(lama)	1454	*vīra-*	*viri*	*vir*	*wir*	–	*bir*	*(vir)*
yağmak	1410	*vār-*	*voṙ-a-ene*	*vawr-*	*vārān*	–	*bar-in*	*bār-idan*
ön, karşı	1365	*varah-*	*ver*	–	*vär*	*verröjka*	*ber*	*bar*
söğüt	1314	*vaētay-* f.	*(viale* f*)*	*vî*	–	*vie(dara)*	*bi*	*bid*
elemek *daz.aöv*	1312/3	*vaēk-*	*vit ro*	*vita*	–	–	*bít*	*bixt*
elemek *şmz.aöv*	1312/3	*vaēča-*	*viz-en- ro*	*viž-*	*vič-*	–	*bêz-*	*biz-*
kuzu	--	mp. *varak*	*vorek* m	*vara*	*värälä*	*vorä*	*berx(ık)*	*barra*
			v-	*v-*		*v-*	*b-*	*g-*
koç		*varšnay-* m	*vosn* m	*(nar)*	*(barān)*	–	*(beran)*	*gošn*
koşmak *şmz.göv*		*vaz-*	*voz-en-*	*voz-*	–	–	*bez-*	*guriz-*
aç		ap. **vṛsna-*[5]	*vêsan*	*vaššun*	*(āwrā)*	*vašun*	*bırçi*	*gorosne*
			v-	*v-*	*w-*	*v-*	*g-*	*g-*
çiçek, gül		*vareδā-* f.	*vil(ık)e* f	*(gol)*	*wıli*	*vala* f	*gul*	*gol*
böbrek		*vərəδka-* m.	*velık* m	*vakku*	*wılk*	–	*gurçık*	*gorda*
değistirmek	1360/2	*var-*[7]	*vuṙ-na-ene*	–	*(guṙiyā)*	–	*gor-in*	*gerawidan*
demek *smz.aöv*	1330	**vač-*	*vaz-* Konj.St.	*vawž-*	*wāč-*	*(bāt-)*	*bêž-*	*(guy-)*
demek *dgz.göv*	1330	*vak-*	*vake, va(t)-*	*vaw-*	*wāt-, vat-*	*(bāt-)*	*(got-)*	*(goft-)*

Tablo 11: Entwicklung von air. **xu̯-, hu̯-*

	şmz.göv, dgz.göv yemek	istemek	okumak	uyku	kız kardeş
Avestçe	*x^var-*	*vas-*	*x^van* –	*x^vafna-* m	*x^vaŋhar-* f
Zazaca	*we(r)-, werd*	*waz-, wast*	*wan-, wend*	*hewn* m	*wae*
Gūrānca	*wär-, wärd*	*wāz-, wāst*	*wān-, wānd*	*wärm*	*wāli*
Sivendce	*wär-*[1]*, fārd*	–	–	*farm*	*(dädī)*
Balūççe	*war-, wārt*	*(lotaa)*	*wān-, wānta*	*wāw*	*gwāhar*
Tālešce	*har-, hard*	–*, xāst*	*xun-, xund*	*xāv*	*xoar*
Harzanca	*han-, horcā*	*höz-, höščā*	*hun-, huncā*	*hun*	*höv*
Lurca-Giô	*har-, hard*	*hār-, hāst*	*hōn-, hōnî*	*(xōw)*	–
Yeni Farsça	*xor-, xord*	*xāh-, xāst*	*xon-, xānd*	*xāb*	*xāhar*
Paraççа	*xār-*	*xāi-*	*xān-*	*xōm*	*xi*
Paštoca	*xor-, xwarəl*	*ɣwār-, ɣoštəl*	*(lwal-,*	*xūb*	*xor*
Šughnca	*xā-, furd*	–	–*, xōvd*	*xȧuδ*	*(vax)*
Yaghnobca	*xwar-, xōrt*	*xoh-*	*(žov-)*	*xumn*	*x^uor*
Osetçe	*xvär-, xvard*	*fänd-, fandt*	*xon-, xund*	*(finäv)*	*xvärä*
Sangesarca	*xuor-, xorta*	*aws-, awsiva*	*xun-,*	*xow*	*xawr*
Kurmancca	*xw-, xwar*	*xwaz-, xwast*	*xwin-,*	*xew*	*xwişk*
Soranca	*xw-, xward*	*əwe(t)-, wist*	*xwen-, xwend*	*xew*	*xoşk*

[1] Sivendi Präs.Sg.1.: *mi vir miǰikī* ‘ich springe’, *mi mūärī* ‘ich esse’, Mann/Hadank 1926, 228.

Tablo 6: eir. *-*m*- nin gelişimi

	AiW.	Avestçe	Zazaca	Sangesarca	Gürânca	Yeni Fa.	Paštoca	Kurm.	Sorani
		m	*m*	*m*	*m*	*m*	*m*	*v*	*w*
göz	583	*čašman-*	*çısm, çım*	*čašm*	*čäm*	*češm*	*(stərǧa)*	*çav*	*çāw*
ad	1062	*nāman-*	*name*	*noum*	*nām*	*nām*	*num*	*nav*	*nāw*
yarım		*naēma-*	*nêm*	*nim*	*nîm*	*nim*	*nim*	*niv*	*niw*
damat	1689	*zāmātar-*	*zama*	*zoume*	*zāmā*	*dāmād*	*zūm*	*zava*	*zāwā*
kış		*zyam-*	*zımıston*	*zemestun*	*zimsān*	*zemestā*	*zimai*	*zıvıstan*	*zıʷstān*
kuyruk	749	*duma-*	*dım*	*dom*	*dim*	*dom*	*ləm*	*duv(du)*	*du*
misafir		mp.*mehmān*	*meyman*	*memoun*	*memān*	*mehmān*	*melma*	*mivan*	*miwān*
tohum	623	*taoxman-*	*toxım*	*tum*	*tom*	*toxm*	*toma*	*tov*	*tow*
badem		*(*mp. *wādām)*	*vame* f	–	*vahāmi*	*(bādām)*	–	*behiv*	*bāām*[2]
yaz		*hąmina-*	*amnon*	*(toveston)*	*hāmín*	*(tābestā*	*(woṛai)*	*havin*	*hāwin*
tuzak		*dāman-*	*dame*	–	*dām*	*dām*	*lūma*	*dav*	*dāw*
adım		*gāman-*	*game*	–	*(hängām*	*gām*	*(yūn)*	*gav*	*gāw*
ölçmek *PPt.*	/82	**paiti-mā-*	*pêmıt*	–	*pemāy* Inf	*peymūd*	*pyaməl* Inf	*piva*	*pêw*
kaçmak		*fra-man-*	*remaene*	*rum-*	–	*ramidan*	*(paredəl)*	*revin*	*rawinaw*
gümüş		mp. *sēm, asēm*	*şêm*	*sim*	*(ziw)*	*sim*	*(spîn zar)*	*ziv*	*ziw*
akşam yemeği	533	*xšāfnīm-*	*sami*	*šoum*	*šām*	*šām*	*šūma*	*šiv*	*šêw*

1 phl. *zam, zamastān*, MacKenzie, Pahl. Dict., 97-98; *zimistān*, Junker, Frahan. i Pahl., 25.

2 E. B. Soane, Elementary Kurmandji Grammar, 1919, 88.

3 yazgh. *hama-Ϟ* 'Sommer' H. Sköld, Mater. z. d. iran. Pamirsprachen, Lund 1936, 134.

4 K. Kurdoev, Kurdsko-Russkij Slovar', Moskva 1960, 183.

5 D. N. McKenzie, A Consist Pahlawi Dictionary, London 1971, 12, 74.

6 Hübschmann, Pers. St., 132, Ys. 62.7: *xšāfnīm-* 'Abendessen', 'Nachtmahl' (Wolff, 87).

Tablo 8: eir. *-*rt*- nin gelişimi

	AiW	Avestçe	Zazaca	Sanges.	Baluòice	Y. Farsça	Soranca	Kurm.	Paštoca
		rt	*rd*	*rd/rt*	*rd/rt*	*rd*	*rd*	*r*	*ṛ*
soğuk	1566	*sarəta-*	*serd*	*sard*	*sard*	*sard*	*sard*	*sar*	*soṛ*
sarı	1681	*zairita-*	*zerd*	*zard*	*zard*	*zard*	*zerd*	*zer*	*žeṛ*
köprü	892	*pərətav-*	*pırd*	*(pul)*	*(pol)*	*(pol)*	*pırd*	*pır*	*(pul)*
bıçak	454	*karəta-*	*kardi* f	*kawrt*	*(karč)*	*kārd*	*kêrd*	*kêr*	*čāṛa*
koca	114	*martiya-*	*mêrde*	–	*mard*	*mard*	*mêrd*	*mêr*	*meṛe*
insan	1148	*marətan-*	*mordem*	*martou*	*(saṛ)*	*mardom*	*merdum*	*mırov*	*(saṛai)*
un	–	ap.**ārta-*[1]	*aṙdi* pl.	*awrt*	*aṛt*	*ārd*	*ard*	*ar*	*oṛə*
götürmek	933	–	*berdene*	–	*barag*	*bordan*	*bırdın*	*bırın*	*wṛəl*
dgz gör.		*bərəta-*	*berd*	*bart*	*burt*	*bord*	*bırd*	*bır*	*wṛəl*
getirmek	–	phl. *āwurtan*	*ardene*	–	*ārag*	*āwardan*	ha-*wurdın*	*anin*	–
dgz gör.		**ā.barta-*	*ard*	*awrt*	*āvurt*	*āward*		*ani*	–
yapmak	502	(ap. *čartanaiy*)	*kerdene*	–	*kanag*	*kardan*	*kırdın*	*kırın*	*kṛəl*
dgz gör.		ap. *karta-*	*kerd*	*kart*	*kurt*	*kard*	*kırd*	*kır*	*kṛəl*
ölmek	1173	–	*merdene*	–	*mirag*	*mordan*	*mırdın*	*mırın*	*mṛəl*
dgz gör.		*mərəta-*	*merd*	*mart*	*murt*	*mord*	*mırd*	*mır*	*mṛəl*
yemek	1868	–	*werdene*	–	*varag*	*xordan*	*xwardın*	*xwarın*	*xwaṛəl*
dgz gör.		*x^{v}arəta-*	*werd*	*xort*	*vārt*	*xord*	*xward*	*xwar*	*xwaṛəl*

[1] of. *ārt* ‘Mehl’, Heinrich F. J. Junker, Farhangi Pahlavik, Leipzig 1955, 27.

[2] So in Wārmāwaī, McK KDS, 228; krş. sul. *hênān* ‘herbringen’.

Tablo 10: eir. **ǰ nin gelişimi*

	kadın	*şmd.z.göv* yaşamak	*şmd.z.göv* vurmak	*şmd.z.göv* müzik çalmak	aşağı
Avestçe	*ǰanay-*	*ǰuya-*	*ǰan-*	**ǰan-*	--
Orta Farsça	*zan*	*zīw-*	*zan-*	**zan-*, *zad* Prt	*azēr*
Partça	*žan*	*žīw-*	*žan-*	**žan-*	--
Zazaca	*cêniye*	*cüa-*	*(dan- pıro)*	*cın-, cınıtene* Prt.	*cêr*
Tālešçe	*žen, (yan)*	*žie* Inf.	*žan-*	--	*ir*
Harzanca	*(yan)*	*(xoši korde)*	*(yan-, yare)*	--	*(yare)*
Sangesarca	*žan*	--	*žan-*	--	*žir*
Gilakca-Lang.-Māč.	--	--	*zan-*	--	*ǰir*
Semnānca	*ǰeníya*	--	--	--	*žir*
Māzandarānca-Sāri[1]	*zena*	--	--	*zan-*	--
Guranca	*žänī*	*žiā-, žiwāy*	*žan-, žanāy*	--	*čīr*
Kurmancca	*žın*	*žı-, žıyın*	*žan-, žantın*	*(lê-xıstın)*	*žir*
Yeni Farsça	*zan*	*ziy-, zistan*	*zan-, zadan*	*zan-, zadan*	*zēr*
Soranca	*žın*	*ži-, žiān*	--	*(lê-dan)*	*žêr*
Paraççа	*(zaīf)*	*ǰanö*	*ǰan-*	--	*zēr*
Paštoca	*ǰinaī, ǰən*	*žw-*	*(wah-)*	--	*(lar)*
Šughnca	*ǰin, žênik*	*žwāk*	*zīn-*	--	*(bun)*
Balūççe	*ǰan(ig)*	*ǰiag*	*ǰan-*	--	*čêr*
Yaghnobca	*(inč)*	*žu-*	*(de^{h}-)*	--	*(nuče)*

[1] H. Ahmadi: *vê flut zan-d-e* ‘er spielt Flöte’.

Tablo 13: eir. **x-* nin gelişimi

	eşek	çeşme	*mast., şiz.göv* satın almak	gülmek	kaşınmak
Avestçe	*xara-*	*xąnya-*	ap.**xritanaiy*[1] mp. *xrīdan*	mp. *xandīdan*	
Zazaca	*her*	*hêni*	*herinaene* *heri-n-en-*	*huyaene* *huvi-n-*	*huriyaene* *huri-n-*
Tālešce-AM	*ha*	*huni*	–	–	–
Harzanca	*har*	*(čošmā)*	*(astare)*	*(siriste)*	*(tore)*
Gūrānca	*her*	*hâne*	*(asāv)*	*xuāv*	*wuriāv*
Paracca	*khōr*	*(čišma)*	*aurī-*	*khan-*	*khā-*
Paštoca	*xar*	*(čīna)*	*(pīrawdəl)*	*xandəl*	*(skovəl)*
Yaghnobca	*xar*	*(čox)*	*xirin-*	*xant-*	*kirr-*
Tālešce-M	*xar*	*xuni*	*xarive*	*xande*	*xārande*
Sangesarca	*xar*	*(čašm)*	–	*xuv-*	–
Yeni Farsça	*xar*	*xāni*	*xaridan*	*xandidan*	*xāridan*
Balūççe	*kar*	*kānī*	*airaa*	*kandaa*	*kāraa*
Kurmancca	*ker*	*kani*	*kırin*	*kenin*	*xurin*
Soranca	*ker*	*kani*	*krīn*	*kenin*	*xurin*

[1] H. Hübschmann, Pers. Stud., S. 55-56.

Tablo 16: Partça'da dişil takı *H*

	Orta Farsça	Partça	Zazaca
Anāhīd	ʾnḥt	ʾnhtvH	*Anahide*
Anōšak	ʾnwšky	ʾnwškyH	*Anoşake*
Staxrγād	stḥlyʾt	ʾstḥrdʾtyH	*Staxrγade*
Sāsān	(ssn)	s[s]nH	*Sasane*
Dēnak	dynky	dynkyH	*Dēnake*
Rōdak	lwtky	rwtkyH	*Rodake*
Bōzan	--	bwznγH	*Bozane*
Humāy	--	ḥ[wmy]tH	*Humaye*

Tablo 17: Avestçe ve Zazaca'da dişil takı *–ā : -e*

	Avestçe		Zazaca	
	m	f	m	f
esek *e*, esek *d*	*xar-*	*xarā-*	*her*	*here*
kurt *e*, kurt *d*	*vəhrka-*	*vəhrkā-*	*verq*	*(dele)verqe*
kız[1]		*kainkā-*		*kêneke*
kız[2]		*kainγā-*		*kêna*
dul		*viδavā-*		*viae*
tuluk		ef. *maškā-*		*meske*
çimen		*marəγā-*		*merqe*
sütun, direk		*stunā-*		*ostıne*
gece		*xšapā-*		*sewe*

Tablo 14: İrani dillerde tarihi ses gelişimi (Tablo 3-12 nin sonuçları)

Eski İranca	***u̯-**	***-m-**	***-r-**	***-rt-**	***-rz-**	***ǰ-**	***-nt-**	***-zd-/-žd-**	***xu̯-,*hu̯-**	***x-**	***-au̯-**	***š-**	***xš-**
Avestçe	v-	-m-	-r-	-rt-		ǰ-	-nt-	-zd-	x^v-	x-	–ao-		
Eski Farsça	v-	-m-	-r-	-rt-		ǰ-	-nt-	-zd-	hv-	x-	–au-		
Zazaca	v-	-m-	-r-	-rd-		c- [dʒ-]	-nd-	-zd-	w-	h-	-o-	ş-	ş-
Semnanca	v-	-m-				ǰ-							
Sangesarca		-m-				ž-				x-			
Gūrānca	v-	-m-		-rd-		ž-			w-	h-			
Tātça	v-												
Tālešçe	v-					ž-			h-, x-	h-, x-			
Sālca	v-												
Gilakçe (Lāhiǰānca)	v-					ǰ-, *z*-							
Harzanca	v-								h-	h-			
Māzandarānca	v-			-rd-		z-							
Sangesarca	v-			-rt-, -rd-									
Sivendce									w-, f-				
Yeni Farsça	b-, g-	-m-	-l-	-rd-		z-	-nd-	-zd-	x-	x-			
Kurmancca	b-, g-	-v-	-l-	-r-		ž-	-n-	-z-	xw-	k-			
Soranca	b-	-w-		-rd-		ž-	-n-	-z-	xw-, x-	k-			
Vafsça	w-												
Lurca, Lurca-Giō	v-								h-				
Yaghnobca	v-			-rt-		ž-			xw-, x-	x-			
Paštoca	w-	-m-		-ṛ-		ǰ-, ž-		-zd-	xw, x	x-			
Šughnca	(ṣūj)					ǰ-, *z*-							
Paraççа	ɣ-					ǰ-			x-	x-			
Balūççe	gw-, w-			-rt-, -rd-		ǰ-			w-, gw-	k-			
Osetçe				-rd-, -ld-					xv-, f-				
Ormurca				-ṛ-, -l-									
Yidghaca				-ṛ-, -l-									

Kısaltmalar

*	rekonstrüksiyon
AiW.	Altiranisches Wörterbuch, Christian Bartholomae
av.	Avestçe
bk. a.	bak aşağı
bk. ay.	bak ayrıca
bk. y.	bak yukarı
Boyce	M. Boyce, Word-List
d	dişil
dgz.	dili geçmiş zaman
dgz.göv	dili geçmiş zaman gövdesi
dgz.ort	dili geçmiş zaman ortaçı
e	eril
ef.	Eski Farsça
ehi.	Eski Hintçe
f	feminin, dişil
GL	(Zaza Dilinin) Güney Lehçesi
gur.	Guranca
har	Harezmca
ihtk.göv	ihtimal kipi gövdesi (Konjunktivstamm)
ilkir.	İlkiranca
KL	(Zaza Dilinin) Kuzey Lehçesi
m	maskulin, eril
n	nötr
of.	Orta Farsça
ofM.	Maneya Metinlerinin Orta Farsçası
oir.	Orta İranca
prt.	Partça
prtM.	Maneya Metinlerinin Partçası
Pt.	Pehlevce tercüme
skr.	Sanskrit
şmz.	şimdiki zaman
şmz.göv	şimdiki zaman gövdesi
yf.	Yeni Farsça
zz.	Zazaca
zzGL	Zazaca Güney Lehçesi
zzKL	Zazaca Kuzey Lehçesi

CLI	Corpus Linguarum Iranicarum, R. Schmitt (Hg.)
FrPhl	Junker, Heinrich F. J.: Das Frahang i Pahlavīk
FZ	Ziya Şükun, Ferhengi Ziya, İstanbul 1984.
HbO	Henning, W. B., *Mitteliranisch*, in: Handbuch der Orientalistik, Leiden 1958.
Horn G	Horn, Paul: *Neuiranische Sprache*, in: W. Geiger (Hg.), Grundriß der iran. Philologie I.
Lerch II	Peter Lerch, Forschungen … II, 1858.
M-H G	O. Mann, K. Hadank, Mundarten der Zâzâ, Berlin 1932.
M-H Z	O. Mann, K. Hadank, Mundarten der Gūrān, Berlin 1930.

Salemann Mp	Salemann, Carl: Mittelpersisch, in: Grundriß der iranischen Philologie I.
Selcan G	Selcan, Zülfü: Grammatik der Zaza-Sprache
Tit.	TITUS Thesaurus Indogermanischer Text- und Sprachmaterialien, Avestisches Corpus
Tod	Todd, Terry Lyn: A Gramar of Dimili
Tur Söz	Harun Turgut, Zazaca-Türkçe sözlük, İstanbul 2001.

Kaynaklar

Alp, Tekin (M. Cohen): Türkleştirme, İstanbul 1928.

Andreas, C. F.; W. B. Henning: Mitteliranische Manichaica aus Chinesisch-Turkistan, in: SbPAW, 1934.

Andreev, M. S. /E. M. Pešereva: Yaghnobskie Tekst', Moskva 1957.

Bartholomae, Christian: Altiranisches Wörterbuch,

Bielmeier, Roland: *Yaghnobi*, in: CLI, 480-488.

Boyce, Mary: A Word-List of Manichaean Middle Persian and Parthian, Leiden 1977.

Brandenstein, M. /M. Mayrhofer: Handbuch des Altpersischen, Wiesbaden 1964.

Geiger, Wilhelm: *Die Sprache der Afghnen,* in: Grundriß der Iranischen Philologie I, 1901.

Gippert, Jost: *Die historische Entwicklung der Zaza-Sprache,* in: Ware, Nr. 10, Nov. 1996, Frankfurt a. M., 148-154.

Hadank, Karl: Boti un Êzädi, Untersuchungen zu Westkurdischen: Berlin 1938.

Hadank, Karl: *Zur Klassifizierung westiranischer Sprachen*, aus dem Nachlaß herausgegeben von Zılfi Selcan, in: AcOr, 53.1992, 28-75.

Henning, Walter B.: *Mitteliranisch,* in: Handbuch der Orientalistik, Leiden 1958.

Hoffmann, Karl: Altiranisch, in: Handbuch der Orientalistik, Leiden 1958.

Horn, Paul: Neuiranische Sprache, in: W. Geiger (Hg.), Grundriß der iranischen Philologie I, Berlin …?

Junker, Heinrich F. J.: Das Frahang i Pahlavīk, Leipzig 1955.

Le Coq, Albert von: Kurdische Texte, Berlin 1903.

Lerch, Peter: Bericht über eine im Auftrage der hist.-philol. Classe d. Kaiserl. Akademie d. Wissens. unternommene Reise zu den kriegsgefangenen Kurden in Roslawl', im Gouvernement Smolensk, in: Mélanges Asiatiques, Tom II, St. Petersburg 1856, 621-649.

Lerch, Peter: Forschungen über die Kurden und die iranischen Nordchaldäer, St. Petersburg 1957-1958.

Lerch, Peter: Izsledovanija ob iranskich Kurdach i ich predkach severnych Chaldejach, Kn. I, St. Petersburg 1856 (Forschungen über die iranischen Kurden und ihre Vorfahren, die nördlichen Chaldäer).

Lommel, Hermann: Die Yäšt's des Awesta, Göttingen 1927.

Lorenz, Manfred: Lehrbuch des Pashto, Leipzig 1982.

Majidi, Mohammed-Reza: Strukturelle Beschreibung des iranischen Dialekts der Stadt Semnan, Hamburg 1980.

Mann, O.; K. Hadank: Kurdisch-Persische Forschungen, Bd. III/1, Berlin 1926, S. XXVI-XXVII.

Mann, Oskar: Die Tâjîk-Mundarten der Provinz Fârs, Berlin 1909.

Mann, Oskar; K. Hadank: Mundarten der Zâzâ, Berlin 1932.

Morgenstierne, Georg: *Neu-iranische Sprachen,* in: Handbuch der Orientalistik, Leiden 1958, 155-178.

Mylius, K.: Wörterbuch Deutsch-Sanskrit, Leipzig 1988.

Mylius, K.: Wörterbuch Sanskrit-Deutsch, 2. Aufl., Leipzig 1975.

Oranskij, I. M.: Iranskie jazyki v istoričeskom osveščenii, Moskva 1979.

Pamukçu, Fahri: Gıramerê Zazaki, İstanbul 2001.

Rastorgueva, V. S.: Sravnitel'no-istoričeskaja grammatika zapadnoiranskich jazykov, Fonologija, Moskva 1990.

Salemann, Carl: Mittelpersisch, in: W. Geiger/E. Kuhn (Hg.), Grundriß der iranischen Philologie I, Strassburg 1901.

Schmitt, Rüdiger: Corpus Linguarum Iranicarum, Wiesbaden 1989.

Selcan 1996, Lezê Serbestiya Mıletê Zazay de qıymetê zoni, in: Tija Sodıri, Frankfurt a.M., Gulane 1996, pelge 20-37; *http://www.zazaki.de/zazakide/selcan-qiymetezoni.pdf*

Selcan, Zılfi: Zaza Dili ve Zaza Sorunu, 2010; http://www.crecon2.bplaced.net/images/stories/ZazaDili.pdf .

Selcan, Zülfü: *Die Entwicklung der Zaza-Sprache,* in: Ware, Zeitschrift für Sprache und Kultur der Zaza, Baiersbronn (Deutschland), Nr. 12, Nov. 1998, S.152-163

Selcan, Zülfü: Grammatik der Zaza-Sprache, Berlin 1998.

Selcan, Zülfü: Zaza Ulasal Sorunu, Berlin 2004, Abschnitt: Zaza dili ve lehçecilik, S. 11-14; Zaza Milli Meselesi, kendi basım, Berlin 1994, S. 20-29; *http://www.zazaki.de/zazakide/ZazaUlusalSorunu2004.pdf*..)

Sundermann, W.: Mitteliranisch manichäische Texte kirchengeschichtlichen Inhalts, Berlin 1981.

Sundermann, Werner: *Mittelpersisch,* in: CLI, 138-164).

Sundermann, Werner: *Parthisch,* in: CLI, 114-137).

Szemerenyi, Oswald: Einführung in die vergleichende Sprachwissenschaft, Darmstadt 1970.

Todd, Terry Lyn: A Gramar of Dimili (Also known as Zaza), Michigan 1985.

Turgut, Harun: Zazaca-Türkçe Sözlük, İstanbul 2001.

Wolff, Fritz: Avesta, Die heiligen Bücher der Parsen, Strassburg 1910.

İnternet kaynakları:

http://www.zazaki.de/ *beyanati/Zaza_Aydin_ve_Kurumlarinin_Basin_Aciklamasi_1.pdf*

http://www.zazaki.de/ *beyanati/Zaza_Aydin_ve_Kurumlarinin_Basin_Aciklamasi_2.pdf*

http://www.crecon2.bplaced.net/images/stories/ZazaDili.pdf

Berlin, 13.02.2012